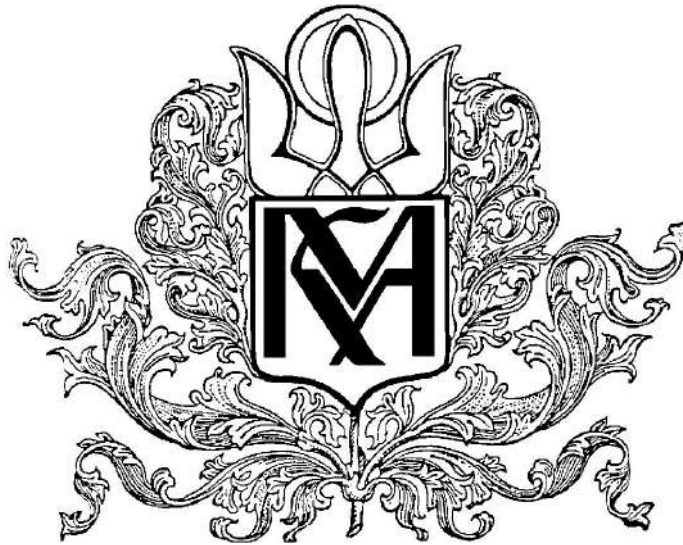

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет економічних наук
Кафедра економічної теорії

Кваліфікаційна робота бакалавра на тему:
**«Взаємозв'язок ідеології та прагматизму у формуванні економічної
політики»**

Виконав:

студент 4 курсу навчання,

Спеціальність:

051 «Економіка»

Щербаков Даніла

Володимирович

Науковий керівник:

Сапачук Ю.М.

кандидат економічних наук,

доцент

Рецензент:

*Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою*

Київ — 2026

Зміст

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ: ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ.....	7
1.1 Огляд аналізованих понять в рамках раціонального та практичного знання.....	7
1.1.1 Визначення комплексу раціональних понять та три види економічних ідеологій	7
1.1.2 Філософські обґрунтування прагматизму	13
1.2 Формування економічної ідеології в Новий час	15
1.2.1 Теоретичні основи капіталістичного духу XVI століття.....	15
1.2.2 Формування економічної науки і полеміка щодо її передумов XVII століття	20
1.2.3 Розвиток класичної школи та формування економічної ідеології XIX століття.....	25
Висновки до розділу 1	31
РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНА ІДЕОЛОГІЯ ТА ПРАКТИЧНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	34
2.1 Практичні виклики XX століття і сучасний ідеологічний світогляд... 34	
2.2 Основні типи економічних ідеологій	37
2.3 Економічний ліберальний догматизм на міжнародній арені	43
2.4 Стратегічне делегування в організованій діяльності.....	50
2.4.1 Передумови ідеологічного делегування	50
2.4.2 Роль розрізнених практик та модель оптимального рішення	56
Висновки до розділу 2.....	63
РОЗДІЛ 3. ІДЕОЛОГІЯ ТА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА: ТЕНДЕНЦІЇ ТА СУПЕРЕЧНОСТІ	66
3.1 Розрив раціоналізації в соціальному вимірі.....	66
3.2 Політичні обмеження та можливості компетентного застосування методів	73
3.3 Ідеологічний вплив на формування економічної політики в Україні .	78
Висновки до розділу 3.....	86
ВИСНОВКИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	94
ДОДАТКИ	97

ВСТУП

Актуальність теми. Традиційне сприйняття економічної політики як процесу вибору між «об'єктивною» наукою та «суб'єктивною» ідеологією не відображає реальної складності механізмів державного управління. Актуальність дослідження взаємозв'язку ідеології та прагматизму зумовлена тим, що ці категорії не є бінарними опозиціями, а перебувають у стані перманентної та багаторівневої взаємодії. У сучасній світ-системі ідеологія часто виступає не просто як політична догма, а як необхідна когнітивна рамка, що підтримує управлінську поведінку та забезпечує соціальну консолідацію знань, заміщуючи собою науку. Водночас прагматизм, зазвичай трактований як «чиста ефективність», насправді часто є адаптивним методом, що зводиться до ситуативного коригування в межах наявної ідеологічної парадигми, або специфічними чинниками формування іншої ідеології.

Проблема взаємозв'язку цих понять набуває особливої гостроти через існуючий «таксономічний розрив» між теоретичними моделями та практичним досвідом господарювання. Нерозуміння складної природи цього зв'язку призводить до раціоналістичного розриву, коли прагматичні рішення на мікрорівні вступають у конфлікт із догматичними установками на макрорівні. Для України, яка перебуває у стані радикальної трансформації внаслідок повномасштабної війни, критично важливим є не просто копіювання зовнішніх моделей, а розуміння того, як ідеологічні орієнтири європейської інтеграції можуть бути інтегровані з жорстким прагматизмом виживання та відбудови.

Ступінь наукової розробки проблеми характеризується значною кількістю фундаментальних праць. Теоретико-методологічні основи ідеології та прагматизму досліджували М. Вебер, Й. Шумпетер, К. Поппер, Д. Г'юм, Ч. Пірс, В. Джеймс, Т. Веблен, Дж. М. Кейнс, Дж. Н. Кейнс, Д. Родрік. Проблеми стратегічного управління та інкременталізму висвітлені у роботах Ч. Ліндблома, Є. Дрора та Дж. Куінна, К. Вейка. Питання інституційних пасток та економічного розвитку аналізували Д. Аджемоглу, Дж. Робінсон, Е. Райнерт, Дж. Стігліц та Е. де Сото. В українському контексті вагомий внесок зробили В. М. Геєць, А. А. Чухно, О. Й. Пасхавер та А. Аслунд. Разом з тим, потребує додаткового дослідження специфіка

взаємодії ідеології та прагматизму в умовах переходу від Вашингтонського до Корнуоллського консенсусу.

Об'єкт дослідження — процес формування та реалізації державної економічної політики під впливом теоретичних концепцій та практичних викликів соціально-економічного розвитку.

Предмет дослідження — механізми, тенденції та суперечності взаємозв'язку ідеологічних конструктів і прагматичних підходів у системі економічного управління на глобальному та національному рівнях.

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексної теоретико-методологічної реконструкції взаємодії ідеології та прагматизму у формуванні економічної політики, аналізі історичних етапів цієї взаємодії та обґрунтуванні стратегічних орієнтирів для економічного оновлення України.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання**:

- Розкрити теоретико-методологічну сутність понять «економічна ідеологія» та «прагматизм» у межах раціонального знання.
- Дослідити історичну генезу формування капіталістичного духу та еволюцію економічних шкіл крізь призму ідеологічних передумов.
- Проаналізувати сучасні типи економічних ідеологій та їх вплив на міжнародну економічну політику.
- Виявити мікроструктурні механізми прийняття рішень та роль стратегічного делегування в організованій діяльності.
- Дослідити розриви раціоналізації в соціальному вимірі та політичні обмеження компетентного застосування методів.
- Оцінити ідеологічний вплив на формування економічної політики в Україні та окреслити перспективи інституційного оновлення в умовах війни та поствоєнного розвитку.

Методи дослідження. У роботі використано сукупність наукових методів: історико-логічний метод — для відстеження еволюції економічних ідей від

протестантської етики до неолібералізму; метод дедукції та індукції — при аналізі високомодерністських теорій та локальних практик; метод порівняльного аналізу — для вивчення глобальних консенсусів та моделей управління; системний та інституційний підходи — для виявлення передумов провалу ринкової трансформації та інституційних обмежень в економіці України, а також методи формалізації, графічного та табличного упорядкування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у спробі інтегрованого аналізу «таксономічного розриву» між економічною теорією та практикою застосування економічних знань, що дозволило класифікувати ідеологію як специфічну форму наукової школи, що виконує функцію соціальної консолідації. Уточнено роль «мефісу» як противаги універсальному догматизму. Проведено глибокий аналіз генези економічних ідеологій. Обґрунтовано перехід до моделі «логічного інкременталізму» в українській економічній політиці як найбільш адаптивного механізму в умовах воєнного часу.

Практичне значення одержаних результатів. Основне значення роботи полягає у формуванні концептуального розуміння внутрішньої логіки прийняття економічних рішень, що дозволяє дистанціюватися від догматичного сприйняття теорій. Сформульовані висновки мають значення для аналітичної діяльності у таких аспектах:

- Розуміння ризиків «високого модернізму»: результати дослідження дозволяють ідентифікувати ситуації, коли надмірне спрощення реальності заради ідеологічної стрункості моделі веде до провалу політики.
- Діагностика «інституційних пасток»: аналіз взаємозв'язку ідеології та прагматизму дає інструментарій для виявлення розривів між декларативними реформами та успішними практиками у країнах із транзитною економікою.
- Осмислення стратегічного делегування: робота пояснює, як ідеологічні конструкти використовуються бюрократичним апаратом як готові «образи дій», що допомагає краще прогнозувати інерційність державних інститутів.

- **Методологічна основа для експертних дискусій:** типологізація економічних ідеологій, мережевий взаємозв'язок ідеології та прагматизму, метафізичне та політичне підґрунтя ідеології та раціоналістичний розрив описанні в роботі можуть слугувати факторами дискусійної артикуляції при формуванні погляду на економічну науку та економічну політику в суспільстві.

Апробація результатів дослідження відбулась в межах конференції «Актуальні соціально-економічні проблеми в умовах невизначеності», (м. Київ, 18 квітня 2025 р.) (Додаток А).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів (що містять 9 підрозділів та 7 пунктів), висновків, списку використаних джерел із 47 найменувань та одного додатка. Загальний обсяг роботи становить 97 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ: ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ

1.1 Огляд аналізованих понять в рамках раціонального та практичного знання

1.1.1 Визначення комплексу раціональних понять та три види економічних ідеологій

Для того, щоб це дослідження було логічно виправданим, доцільним буде дати визначення ключовим поняттям, за якими вони використовуються в цій праці. Проміжними завданнями на цьому етапі будуть, по-перше, формування скепсису щодо дихотомії між проявами ідеології та прагматизму, через зазначення плюралізму методів у різних сферах застосування, а також різницю формування та характеристик цих методів, і по-друге, утворення у читача уявлення певного набору якостей властивих першому та другому поняттям для фіксації їхнього взаємозв'язку в конкретних прикладах.

Отже, розпочнемо з аналізу комплексу понять раціонального знання:

Перше поняття це «теорія», вона розглядається у визначенні Карла Поппера, як твердження що може бути спростованим, легітимізується завдяки ефективності використання та існує в рамках співвідносності з іншими знаннями цієї сфери діяльності[1]. Теорія не повинна виходити з наявної системи знань або бути доказуваною ними, її продукуючою силою є лише ідея. Ефективна теорія проста, погоджується з системою знань і що найголовніше успішно прогнозує результати. Теорія є основою раціонального методу, описаного Йозефом Шумпетером[2, с.147].

«Метод» — це реалізація теоретичних висновків на практиці. Також «метод» як і «теорія» можуть бути аналогіями до наукової школи.

«Наука» — це вся система знань окремої сфери життя, що мережево продукує нові знання та перманентно посилює власний авторитетний статус в суспільстві[3]. «Знання» якими послуговується наука це як фактично фіксовані явища, безвідносно штучні вони чи природні, так і теорії що інтерпретуючи процеси взаємодії явищ створюють нові теорії відносно цього фіксованого явища висновку інтерпретації процесу взаємодії явищ.

«Наукова школа», напрям або течія — це комплекс зовнішньо узгоджених теорій (хоча всередині школи вони можуть дискутуватись) і їхніх представників що претендують на пояснення всієї конкретної сфери життя і використання власного методу для діяльності та продукування нових знань. Наукові школи конкурують за роль «панівної парадигми» Томаса Куна[4]. В ситуації незмінюванності парадигми наукові школи знаходяться в статусах домінуючої парадигми та альтернативних, що або повністю опозиційні у своєму вираженні до домінуючої парадигми або конкурентні у поясненні окремих ділянок досліджуваної сфери життя. Зміна парадигми можлива за умов наукової революції в результаті якої школи можуть міняти місцями.

«Модель» — це узагальнена ілюстрація як самої теорії так і її акцентів та висновків. Модель не прогнозує прямо результатів діяльності що була в ній узагальнена, а лише в абстрактній ситуації прояснює властивості використання теорії. Також поняття «модель» в широкому значенні (не конкретної ілюстрації, а найменування наукової школи) може використовуватись як застосування методу в невластивій для наукової школи сфері життя, що погоджується з узагальнюючою властивістю моделі.

Поняття «підхід» (наприклад науковий) це також застосування методу як у специфічній так і у неспецифічній сфері життя. «Ідея», у розрізі інших визначень, це несформована відповідно до попперівських правил теорія, яка тим не менш може визначати застосування конкретного методу, школи чи неоформлених знань, тому поняття «ідея» часто фігурує як узагальнення принципів теорії, методу, школи, ідеології, стаючи повним вираженням останньої.

Перед тим як перейти безпосередньо до поняття «ідеології» варто відзначити ще дві малі групи суміжних понять, це «політика» та «стратегія» і «капіталізм» та «мейнстрим»:

Перший термін використовується у двох значеннях: політичної сфери діяльності та методу, який може проявляти у пасивному значенні як відношення до певної сфери, так і в активному значенні активної взаємодії з цією сферою задля отримання теоретично прогнозованих результатів.

Другий термін «стратегія» визначається як послідовний метод невід’ємний від конкретних задач.

«Капіталізм» — система економічної взаємодії заснована на принципах приватної власності та продуктивного застосування капіталу, а також комплекс рушійних сил стимулюючих розвиток цієї системи.

«Мейнстрим» — це панівний економічний напрям що затверджується панівною економічною парадигмою та основними практиками економічної політики. Мейнстрим може бути гібридом різних течій економічної науки та актуальних заходів економічної політики.

З огляду на попередні визначення ідеологія це наукова школа, претензії якої виходять за рамки конкретного застосування. Вона схиляється до пояснення всього життя або як мінімум до узгодженості з ідеологіями інших сфер у сукупному поясненні життя. Ідеологія не обов’язково має наукові передумови, бо базовий критерій теорії, а саме прогнозування, для побудування ідеології не обов’язковий. Ціль ідеології у затвердженні самої себе, в цьому плані будь-яке сформоване знання прагне до формування ідеології. Воно інтерпретує факт під свою систему знань тим самим створюючи рамку «нормальності» відношення явищ. Й. Шумпетер давав таке визначення ідеології: «Ідеології не є просто брехнею; це правдиві твердження про те, що людина, на її думку, бачить. Подібно тому як середньовічний лицар бачив себе таким, яким хотів себе бачити, або як бачить себе сучасний бюрократ і подібно тому, як вони обидва не можуть зрозуміти доводів, які можуть бути наведені проти думки кожного з них про себе як про захисника слабких та невинних або гаранту суспільного блага, кожна соціальна група розроблює захисну ідеологію, яка є в вищій мірі щирою. Ех hypothesisі ми не усвідомлюємо своїх раціоналізацій»[5]. Важливо зазначити що наукову ідеологію часто формує не система знань, а саме апелювання до них. Багато наукових систем не претендують на поширення у непов’язані сфери, але відсутність внутрішніх компетентних регуляторів свободи міркування дозволяє спекуляції системами знань і як наслідок експансію ідеологічних моделей.

Через пряму дотичність ідеології до управління групами людей, цей термін отримав максимально широке коло тлумачень, від «тиранії розуму» до «вивільнення народного духу», часто вдаючись до описів що доречні тільки до вузьких трансформувальних окремих проявів ідеології. Ці тлумачення не є помилковими, а лише вказують на дві властивості всіх метафізичних об'єктів: 1) їхні властивості і зміни незалежні від того, як їх назвати; 2) вони продукуються в самій людині на рівні її функціонування. Прикладом другої властивості постає тлумачення ідеології Славоєм Жижекком, для якого ідеологія присутня в кожній суспільній дії або в кожному міркуванні настільки глибоко, що теоретичний перехід до сприйняття «реальності» був би для людини нестерпним[6].

Але зосередимося на більш продуктивному визначенні: ідеологія являє собою комплекс понять, принципів та цілей мотивуючих до дії. В нашому випадку ідеологія необхідно має методологію та послуговується принципом делегування моделі міркування, що не обов'язково є пов'язаними явищами: це буде описано в наступному розділі. Виокремимо також три основні види економічної ідеології, класифікуючи їх за характеристиками впливу. Назвемо їх умовно тотальні, локальні та стратегічні.

Тотальні ідеології виходять з загальних уявлень щодо функціонування економічної діяльності. Для формування цих уявлень, вся економічна діяльність неодмінно підлягає декодуванню і як висновок виникає потреба в перебудові реалій для більшої відповідності ідеології. Такими ідеологіями є фізіократія, класична школа економіки, австрійська школа, комунізм і т.д. Попри нездійсненні амбіції кожної з цих теорій, проголошених їхніми принципами, вони все ж відіграють значну роль в економічній науці та діяльності, з огляду на що їх також можна назвати компромісними: жодна з ідей не була втілена повноцінно, але дискусії між прихильниками різних поглядів займають вагомую частку у прийнятті рішень на державному рівні та знаменують «шлях» яким держава буде йти.

Локальні ідеології представляють з себе окремий метод прийняття рішення, розроблений для вирішення проблем за характерних умов. Вони мають емпіричне підґрунтя і взаємодіють зі вже існуючою економічною системою. Вивчаються як

«кейси» успішних методів і дискутуються в рамках вирішення окремих проблем і взаємозв'язку цього рішення з загальним станом економіки. Часто чинником впливу на передумови впровадження локальних методів є тотальні погляди. Такими ідеологіями є рейганоміка, азійські економічні дива, кейнсіанство, польська шокова терапія і інші. Локальні ідеології часто фігурують у вигляді економічних політик, але це визначення вже більш притаманне третьому виду ідеологій.

Третій вид це будь-які економічні стратегії держав або підприємств, плани розвитку, виконавчі повноваження і т.д. В ширшому сенсі ідеологією є все функціонування держави, адже не можна вийти за рамки законодавчої або інституційної послідовності національної економіки, за виключенням дуже локальних випадків. Державна діяльність сама по собі є ідеологією, адже немає обмежень власного застосування. Це трохи неочевидний пункт, адже у держави не обов'язково є економічна стратегія, а якщо є, в ній не обов'язково виражений ідеологічний вплив або сильні засоби застосування стратегії, але виокремлення «стратегічних ідеологій» все ж необхідне, адже саме вони найактивніше входять у конфронтацію з прагматичними підходами. Держава або певний корпоративний інститут в цьому випадку включає в себе традиційність суспільного підходу що складається з базової системи комунікації та непрямо виражених ідеологічних впливів, а також інструмент визначеності і консолідації.

Таблиця 1.1

Основні види економічних ідеологій за характеристикою впливу

Назва	Характеристика	Приклади
Тотальні.	Зазначають телеологічні передумови діяльності, претендують на перебудову системи, а тому застосовуються компромісно.	Австрійська школа, комунізм, фізіократія.
Локальні.	Ефективні економічні політики застосовані безпосередньо на практиці, часто оформлюються завдяки тотальним поглядам та набираються своєї методологічної бази.	Рейганоміка, азійські економічні дива, шокова терапія Польщі.
Стратегії.	Система дій та принципів закріплених певною консолідуючою сили інституцією, та визначаючих обмеження діяльності інституції. Може не мати наукової бази, але активно застосовується, формуючи методологію.	Економічна політика, програма, виконавчі обов'язки, бюрократичний апарат.

Джерело: складено автором

Всі три види ідеологій, описані вище, мають суттєві класифікаційні відмінності між собою та не можуть бути співставні, бо існують на різних рівнях і часто можуть ставати складовими інших видів. Проте завданням кожної з них є консолідація знань і розуміння послідовності на шляху до цілі.

1.1.2 Філософські обґрунтування прагматизму

Загальне визначення прагматизму доволі просте – це метод що керується практичністю знань, а відповідно і наявним результатом їхнього застосування. Для прагматика цінність має те, що може бути застосовано для досягнення результату. Не дивно що філософську школу прагматизму заснували американці в кінці ХІХ століття, а саме Чарльз С. Пірс, Вільям Джеймс і Джон Дьюї, втім це також іронічно з огляду на те, які економічні ідеї будуть просувати Сполучені Штати в майбутньому.

Свої витоки напрям прагматизму бере з традиції британського емпіризму. Емпірики у своїй дискусії з раціоналістами заклали основи формування індивідуалізму як форми пізнання. Для перших людина розуміється як сукупний чуттєвий орган, що робить висновки виключно відносно чуттєвості досвіду. Свідомість формулюється як механізм систематизації відчуттів та продукування емпіричних аналогій. Емпірики постійно піддавали скепсису раціоналізацію пізнання доводячи анімістичні передумови, ілюзорну причинність і тому необґрунтованість тверджень. Акцент на чуттєвості та емпіричному пізнанні позбавляє судження про розвиток людства якоїсь утвердженої схильності та більш ніж біологічних обмежень, тому вони стверджували життєву діяльність як сукупність нейтральних процесів що утворюються з продукування цілеспрямованих рішень сформованих на емпіричних засадах, тобто на звичці. Один з видатніших представників течії, Девід Г'юм, стверджував що головною властивістю міркування є спрямованість у майбутнє з чого виходить що результатом міркування є прогнозування майбутнього або оформлення очікувань[7, с.108]. В цьому процесі минулий чуттєвий досвід стає основою очікувань і передбачень, набуваючи властивостей причинності та раціональних

постулатів. Так Д. Г'юм засвідчує продуктивне перетворення досвіду і неможливість логічної доказовості.

Прагматики виходять з цієї ж передумови що рівень опрацювання проблем що з'являються у житті ніколи не може бути достатнім. Згідно з цим, пізнання повинно формувати в людині адаптивність до проблем та звички у їхньому ефективному вирішенні. Основними поняттями в прагматизмі є віра та сумнів у певному методі. Людина, за Ч. Пірсом, спрямована до формування стійкої віри, а не пошуку істини. Істиною же кваліфікується ефективно використання методу що призводить до звички та систем вірувань. Сумнів є проявом зламу звички та зупинкою діяльності, це психологічно дискомфортний стан. Зусилля, спрямоване на подолання сумніву та досягнення віри, Пірс називає дослідженням. Способами закріплення вірувань є завзятість, метод авторитету та апіорний метод. Для Джеймса віра в Бога є найкращим прикладом ефективної звички і формування істини[8, с.131].

До ідей прагматиків була дотична філософія їхнього сучасника Фрідріха Ніцше. Його «філософія підозри» критикувала усталені постулати філософії та їхнє моральне нагромадження що неспівставне з фактом життєдіяльності[9]. Ф. Ніцше возвеличує життя та індивідуально незалежне формування істини й рішень що мотивуються лише волею до життя та могутності. Його погляд більш критичний та елітарний у порівнянні з прагматиками що проявляється у їхньому прийнятті релігії. Ф. Ніцше відкидає будь-яку істину та правоту системи поглядів, залишаючи право на її створення чи прийняття виключно індивіду що послуговується власній волі, тоді як прагматики виходячи з необхідності результатів, приймають звички, в тому числі й колективні, вказуючи на психологічну шкоду методологічної невпевненості яка зменшується з вірою. Хоча ця концепція може погоджуватись з ідеологічним мисленням, тим не менш прагматизм залишає право сумніву не бути спростованим аргументацією постулатів, а самі сумніви утворюються через фактичну неефективність методу. Застосування методу та віра в нього є сферою діяльності окремої людини, а не всієї наукової системи і тому легітимність ідеології формується на рівні прийняття її окремою людиною.

Школа прагматизму дуже добре відповідає викликам і завданням американського суспільства XIX століття і є в першу чергу раціоналізацією та теоретичним оформленням звичайного мислення й підходу до вирішення життєвих завдань характерних для американців, що зумовили самодостатність розвитку громад. Втім одним з негативних наслідків застосування цієї течії за умов практичної необхідності є моральне закріплення звичних поглядів та подальший виражений консерватизм.

Повертаючись до визначення прагматизму, постає питання, яка саме його практична значущість? Методологічно ідея прагматизму дає лише дві речі: створює лінію демаркації непрактичних знань, а як результат і внутрішній скепсис, і формує ситуативне застосування уявного розуміння прагматичності. Ми чітко розуміємо що не є практичним і орієнтовно розуміємо як можна прийняти прагматичне рішення, втім залишаються питання, наприклад, як окреме рішення пов'язане з послідовністю, чи не є незалежне рішення результатом неусвідомленої залежності, як можна розвивати та поширювати прагматизм. За таких умов складно зрозуміти правила широкого застосування методу, тому існує багато його версій, що відповідають на окремі слабкі місця або критерії виявлення практичності: це емпіричний підхід, інструментальний, метод оптимального рішення, статистичний метод, метод короткострокового планування, система функціонування незалежних акторів і багато інших. Ці поняття, як і ідеологічних видів, будуть розвиватись по ходу дослідження, але вже зараз можна зазначити обмеженість ідеологічних амбіцій прагматизму. Застосування цієї школи мислення в сучасній світ-системі здебільшого зводиться до інструменту, «схильності» до морально цінних принципів прагматизму.

1.2 Формування економічної ідеології в Новий час

1.2.1 Теоретичні основи капіталістичного духу XVI століття

Далі в цьому розділі буде досліджена історія розвитку економічної думки від початку формування капіталізму. Головними акцентами в цьому дослідженні виступатимуть розвиток капіталізму як в людському вимірі так і в державному,

розвиток економічної думки та послідовне застосування інструментів економічної діяльності як людьми так і державами від релігійного обґрунтування до кількісного регулювання й міжнародних грантів.

За теоріями видатних вчених Максиміліана Вебера та Йозефа Шумпетера початки формування капіталізму виходять з XVI століття. Проте їхні теорії відрізняє те, що головні ініціатори процесу майбутнього переходу до капіталізму знаходяться по різні боки релігійного протистояння епохи: у М. Вебера це протестантський рух[10], тоді як Й. Шумпетер виділяє іспанських схоластів[11, с.94]. Зосередимось на аналізі запропонованих ідей.

В березні 1522 року вже відлучений від церкви Мартін Лютер переклав Новий заповіт німецькою мовою, що дозволило великій масі християн вперше ознайомитись зі Священним Писанням. В результаті чого велика кількість минулих принципів життя була перетлумачена і відкинута як не необхідна для вознесіння до Неба, проте з'явилися і нові теологічні питання. Ставлячи питання «Чому капіталізм не виник раніше?» Вебер відповідає тим, що звичний уклад людини не призводив до багатства. До протестантизму завданням будь-якої людини в християнському світі полягало в служінні Богу і господарю, власне становище сприймалось через призму цих завдань, середі в якій ти повинен дотримуватись християнської етики. Тому головним бажанням було не покращення мирського життя, якому передують ризики і немотивовані зусилля, а стабільність за якою легше справлятися з участю старанного християнина. Жадання наживи існувало завжди, проте було притаманне лише окремим людям що накопичували багатство в силу своїх можливостей, для більшості селян, торгівців, ремісників або лордів такої цілі не існувало, частково тому що вона протирічила моралі. Мартін Лютер ввів поняття *Beruf* (покликання або професія)[10, с.72] яке засвідчувало те, що власний труд є безпосереднім служінням Богу.

Таблиця 1.2

**Порівняння економічних показників при різних християнських
конфесіях**

	Orto (ПЦ)	Roma (РКЦ)	Luter	Kalvin
Labor	+	+	+	+
Wealth	+/-	+/-	+++	+++
Interest (%)	+/-	—	---	+/-

Джерело: складено науковим керівником

Народ що за Лютером відмовився від католицької моралі з часом задався найбільш телеологічним питанням життя: як тепер досягти післясмертного піднесення до Неба? Головну відповідь в історичному контексті надав Жан Кальвін. За його версією протестантизму людина може впевнитись у праведності життя завдяки старанню і успіху яких вона досягає. Невпевненість у своїх чеснотах відштовхує Бога від прийняття до себе, тому значним трудом, інакше кажучи діями, людина обґрунтовує свою впевненість, а успіх слугує мірилом божої схильності.

Мораль нового укладу мотивувала цінувати власний труд та власний успіх. Логічними наслідками цих цінностей була відмова від розкоші та економія, щоб старання не витрачались даремно, а слугували новим чеснотам. Для забезпечення цього у звичайному житті почали використовуватись такі інструменти як розрахунки, облік та планування.

Протестантизм мав серйозний вплив на всю європейську культуру, зробивши окрему людину та і суспільство більш активними одиницями у мирському житті. Він позбавив впливу католицького пригнічення морального життя людини, та зумовив становлення сил та цінностей що призводять до підприємницької діяльності, акумулювання ресурсів та впровадження інструментів аналізу. Найхарактерніший вплив протестантської етики можна прослідкувати у заселенні Північної Америки пуританами, поняття «Божого граду» або приказка «Дош за плугом піде» яскраві приклади якими послуговувались майбутні американці.

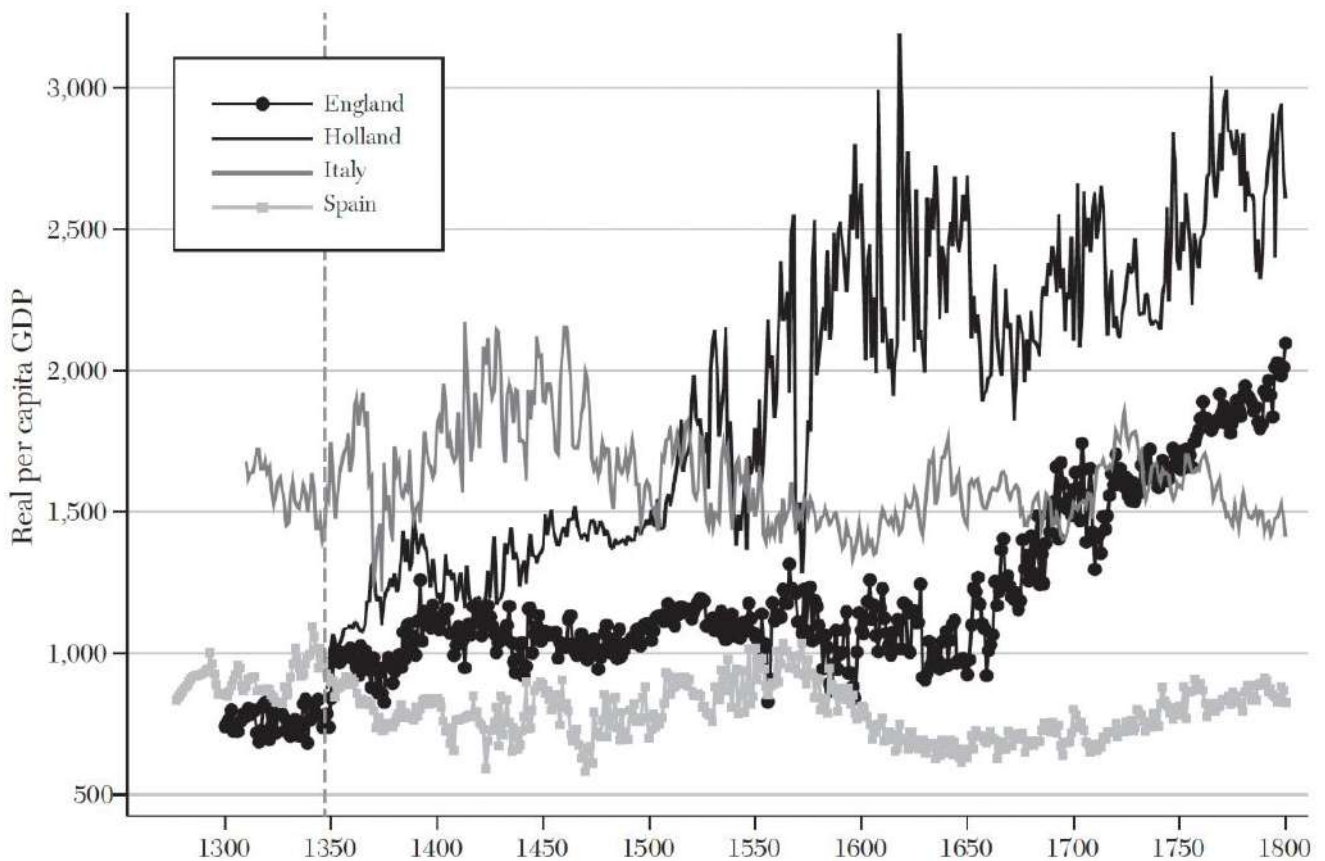

Рис.1.1 «Мале розходження» протестантських Англії та Нідерландів і католицьких Італії та Іспанії в показнику ВВП на душу населення [12].

Вебер розглядає протестантський рух для фіксації культурних перемін. Зміни в доктринальних основах життя, що були спричинені історичними реаліями, трансформували суспільство у таке, в якому сформувався капіталістичний дух, яким зрештою суспільство буде послуговуватись поки він не стане основним рушієм культурного розвитку. Й. Шумпетер в свою чергу виходить з менш телеологічного коріння, та досліджує в першу чергу розвиток економічної думки. За його дослідженням початковим елементом розвитку капіталізму стало вирішення дилеми справедливої ціни, яке формувалось в схоластичній традиції, а саме в іспанській Саламанкській школі.

В серпні 1492 року Христофор Колумб вирушив на Захід, до Азії. Мусульманські країни, що володіли проходами з Середземного моря до Чорного та Аравійського, придушували європейську торгівлю азійськими прянощами, тому головні морські європейські держави почали шукати нові шляхи до азійського

ринку. Х. Колумб до Азії дібратись не зміг, проте вже з першої експедиції привіз до Іспанії золотий пісок та прикрасі обмінані на звичайні побутові дрібниці. Через двадцять років іспанські конкістадори будуть привозити золото та срібло тонами, та будуть відкриті нові шляхи до Азії, оминаючи Близький Схід.

За таких умов в Саламанкському університеті з'являється характерна схоластична течія. Її представники вимушені були відповідати на питання, які неможливо ігнорувати в сучасному світі. Аналізуючи роботи Фоми Аквінського вони доповнювали та вирішували питання справедливої ціни та гріховності лихварства. Користуючись матеріалами з навколишніх реалій вони затверджують невиробничий фактор формування ціни, а також фактори втраченої вигоди та ризику неповернення позики. Ці два аргументи проти попередніх переконань дозволяють саламанкцям розробити власну теорію грошей. Набагато раніше за мислителів XIX століття вони приходять до ринкового формулювання справедливої ціни, формулювання інфляції, знецінення товарів через зменшення попиту, вільного ринку, цінності грошей через їхню граничну корисність, включення банкнот та векселів до грошового обороту нарівні з монетами, та формують кількісний аналіз грошей.

Здобутки Саламанкської школи мали своє місце у новій економіці Західного світу. Вони надали наукового пояснення Революції цін, яка виникла через наповнення Європи золотом та сріблом, та інструментів аналізу та використання багатства державних скарбниць, що почало стрімко нарощуватись.

Іспанські схоласти, діяльність яких досліджував Й. Шумпетер, в логіці часу надали морального виправдання та методів перш за все купцям та казначеям діяти ефективно в рамках свого покликання та службі короні, тим самим розширюючи та трансформуючи дух капіталізму.

Ідеї схоластів мали вагомий вплив на закріплення течії меркантилістів. Безпосередньої економічної думки меркантилісти не мали [11, с.143], проте їхня діяльність була викликом часу. Вони змогли значно розвинути функціонал державної економічної політики. Час за який меркантилісти мали вирішальний вплив у формуванні економічної політики це довгий період становлення абсолютистських

монархій, за який європейські держави набиралися влади свого апарату. Це час розвитку міжнародної торгівлі та дрібного підприємництва. Нова етика легалізувала участь держави у торгівлі, що мотивувало як окремих торговців так і державу створювати та підтримувати монополіні торгові компанії, а майбутнє обґрунтування Джон Локом та Томасом Гоббсом ролі держави як «наглядача за суспільством» чітко сходилося з акцентом економічної політики на національному виробництві, як дієвій силі власного збагачення. Таким чином меркантилісти послуговуючись кількісним аналізом, ідеєю збагачення та економічного суперництва, впроваджували митну політику, стимулювали експорт готової продукції та розвивали промисловість. Це був процес агресивної розбудови національних економік європейських держав який у зовнішній торгівлі можна охарактеризувати «міжнародною конкуренцією регулювання», втім більший обмін товарами відбувався не між протекціоністськими державами, а між державою та її колоніями, які на початку взагалі не мали інституційної влади, а коли її сформували, то не мали можливості приймати участі у митних війнах (пізніше ця політика метрополії призвела наприклад до американської війни за незалежність). Планомірне посилення національного виробництва з часом призведе до такого потенціалу, що наступним кроком в економічній політиці, на якому неодмінно наполягатимуть мислителі, стане вільна торгівля.

1.2.2 Формування економічної науки і полеміка щодо її передумов XVII століття

Ключовим елементом періоду практики меркантилізму, який набуде свого піку за наступною економічною школою, є тенденція значно більша за розвиток капіталізму, тенденція яку Й. Шумпетер називає раціоналізацією[2, с.147]. Він пов'язував раціональність з магією, в тому значенні, в якому її використовують антрополози, а саме пояснення спостережень явищами джерелом яких є не досвід. Головними постулатами раціоналізації Й. Шумпетер називає мінімізацію раціональних правил і вираження них в термінах потенційного досвіду. Інакше кажучи, хоча наука в прагненні пояснити все мультиплікує знання, для людини чи

суспільства достатньо пояснити ті елементи, з якими вони реагують, і пояснити так, щоб результат реакції був продуктивним. Й. Шумпетер окремо коментує породження скепсису яке виникає з раціоналізації і ставлення під сумнів минулі авторитети колективних ідей, що на практиці часто може закінчуватися великою шкодою[2, с.150]. Пошук нових колективних ідей, що відбувається в пастці дедукції, може обернутися повною неспівставністю моделі з практикою, що було притаманне Пізньому Просвітництву.

Своїм розвитком процес раціоналізації, на думку Й. Шумпетера, завдячує саме економічній діяльності. Щоденне прийняття економічних рішень, які в силу свого кількісного і фактичного виміру відрізняються від почуттів, моралі чи пошуку істини, калібрує та закріплює логічні моделі якими послуговується людина. Продовженням цього досвіду, конкретніше з XVI століття, є розвиток і прикладне застосування математики, найголовнішої з метафізичних понять. При формуванні капіталізму грошова одиниця стає одиницею обігу, що дозволяє калькулювати прибутками та витратами, що як вже було описано, мало безпосередню цінність як для протестантів так і для будь-яких державників. Використання кількісного методу в бухгалтерії, в казні, в розрахунку економічної політики, при обчисленні руху планет та «математики щастя» – це був інструмент який жодним чином не обмежувався будь-якими життєствердними (або життєзаперечувальними) силами, конфлікт міг бути породжений лише висновками або мотивацією при використанні математичних методів[2, с.152]. Цікаво також що Й. Шумпетер окремо коментує загрозливий розвиток раціональних інструментів, зазначаючи що першочергово вдосконалюючи їхнім застосуванням власне економічне господарювання, з часом інструменти набувають іншого характеру: «коли логіка, метод або установка підприємництва досягає певного рівня розвитку або кваліфікованості, стосовно економічної сфери, вона починає розповсюджуватись далі, підкорюючи собі, тобто раціоналізуючи, засоби праці людини і його уявлення, прийоми лікування, картину світобудови, погляди на життя – раціоналізуючи все, включно з ідеалами краси, справедливості і духовні запити.»[2, с.155].

Другим же важливим кроком капіталізму у розвитку раціональності є трансформація ієрархії суспільства додаючи до неї новий соціальний ліфт у вигляді діяльності в комерційній сфері. Це був довгий процес адже головними представниками еліт довгий час були майже виключно представники війська або церкви. Купці, навіть маючи великі здобутки, мали авторитет переважно тільки в своїй сфері і не мали можливості піднятися вище соціальним ліфтом. З часом, коли комерціалізація набула всеосяжного стану, видатні люди що знаходились в цій сфері, неважливо яких саме талантів, будь то митці, вчені чи управлінці, мали заслужене визнання. Результатом встроювання бізнесу в групу соціальних ліфтів з часом стало велике збільшення самої кількості ліфтів.

Певним піком розвитку методологічного раціоналізму була епоха Просвітництва. Мислителі цієї течії, піддаючи скепсису минулі колективні норми, пропонували власні, методологічні ідеї та проекти конструювання суспільних сфер. Втім, як було зазначено Й. Шумпетером, раціональне мислення не є всеосяжним за природою і при застосуванні на практиці завеликої позадосвідної моделі при ще слабо розвинутому науковому функціоналі може мати деструктивні наслідки.

Під такий шаблон легко підходить філософія Жан-Жака Руссо. Хоча сам Руссо відкидав ідею панування розуму, його філософія наповнена раціональним методом, який саме тому більше ілюструє визначення Й. Шумпетера, ніж більш замкнуті раціоналісти епохи. Він критикує соціальний устрій вводячи нове поняття соціальної рівності та реконструює суспільний договір Джона Лока в ідею народовладдя[13]. «Логічність» його аргументації не викликає сумнівів (іронічним прикладом чого є аргументація народного суверенітету та вплив цієї ідеї), проте викликані ці постулати анімістичною властивістю ідеї природного права, яку Ж.-Ж. Руссо найрадикальніше захищає. Саме віра в невід'ємні, природні права людини і детермінований природній рух до їхнього забезпечення мотивує методологічно легітимізувати новий соціальний устрій.

Якщо в полі метафізичних явищ цей анімізм може мати продуктивне вираження, бо одним лише фактом її стверджувальності ця ідея реконструює

мотивацію поведінки, то при застосуванні в матеріальному полі, проекту буде властиве руйнування старої моделі і методологічна випадковість ефективності нової. Такої участі зазнали фізіократи, які значно послуговувались ідеями Ж.-Ж. Руссо.

В середині XVIII століття домінуюча меркантилістська політика вже слабо відповідала умовам економічної системи. Заходи протекції власного ринку сильно обмежували виробничий потенціал який був спроможний до міжнародної конкуренції та політика стимулювання виробництва відзначалась високою декларативністю. Особливим періодом в історії Франції було урядування Жан-Батиста Кольбера. При ньому проводилась жорстка протекціоністська політика яка майже забороняла торгівлю іноземних виробників, було введено жорстке регулювання розбудови промисловості на кластерній основі, а також завдяки політиці позитивного торгового балансу був побудований флот за допомогою якого почала проводитись французька колонізація. Ці кроки заклали фундамент майбутнього розвитку французької економіки, давали швидкі результати та проблеми й умови майбутньої трансформації економічної системи. До часів появи фізіократів торгівля з колоніями вже мала повноцінні перспективи, а продовження політики регуляції підприємництва лише обмежувала можливий розвиток.

Фізіократи в особах Франсуа Кене та Анн Робер Жака Тюрго відхиляли меркантилістські пріоритети, наполягаючи на вирішальній ролі сільського господарства в економіці. За їхньою теорією, землеробство це першочерговий і єдиний вид продуктивної діяльності[14]. Наділяючи природу і людину єдиною анімістичною сутністю та телеологією збереження природнього закону, фізіократи звеличують діяльність на землі та людський індивідуалізм що в тому числі проявляється в деморалізації державного втручання та формування принципу *laissez-faire*. Також Франсуа Кене відзначився формуванням економічного аналізу і першої таблиці національного балансу що мало величезний вплив на подальше вивчення економіки та прикладне застосування науки. В 1776 році А.Р.Ж. Тюрго провів аграрну реформу у Франції за якою були скасовані всі мита та тарифи на зерно, затверджено вільне ціноутворення зерном та борошном та введена

поземельна подать. В результаті опору землевласників реформу невдовзі скасували, проте за думкою Еріка Райнерта шкода сільському господарству мала свій вплив на загальне народне невдоволення що спричинило Революцію[17, с.148].

Проміжною ланкою у розвитку економічної думки між фізіократією та здобутками Адама Сміта, Торстейн Веблен називає філософські погляди Девіда Г'юма[14, с.12]. Будучи яскравим представником британського емпіризму, Д. Г'юм піддавав скепсису раціоналістичні доводи намагаючись позбутися телеологічних основ. Він надавав великого значення звичці або традиції економічного процесу і майже відмежував процес від поняття морального порядку.

Праці іншого шотландського мислителя Адама Сміта вже в свою чергу якісно відрізнялись від фізіократів, якими він надихався. Хоча він також писав у термінах схильності до кінцевої мети, ця мета не моралізувалась, як це було у фізіократів, а визначала постульований характер економіки та людської поведінки[14, с.15]. А. Сміт виокремлював благо природи і людський труд, які у фізіократів мають єдину телеологію. Як приклад нейтральних телеологій, аргументуючи вільну торгівлю, А. Сміт в тому числі використовує природну схильність людини до обміну. Також Адам Сміт вводить поняття реальної та номінальної ціни. Номінальна ціна є фактом, згодою в рамках ринкових відносин, тоді як реальна ціна є вираженням телеологічної схильності і неможливості повністю відмежуватись від виробничої праці. За А. Смітом реальна ціна не апелюється і не може бути доведеною, проте у формуванні номінальної ціни має значення наближеність номінальної ціни до реальної. В фізіократів поняття «реальності» розуміється як економічний ідеал до якого діяльність схиляється, в чому проявляється відірваність від наявного стану речей. А. Сміт в свою чергу досконало описує «нормальність» економічних процесів сучасності, неперервність їхньої послідовності та практичні моделі застосування знань, тим не менш також використовує «реальність» як зразок схильності, ніяк не пов'язаний з досвідом. Таким чином реальність стає (фактично завжди була) магічним світом, як описував Й. Шумпетер. Введення А. Смітом

цього розрізнення буде мати значний вплив на розширення функціоналу теоретичної аргументації та подальший розвиток і характеристику науки.

1.2.3 Розвиток класичної школи та формування економічної ідеології XIX століття

Переворот, який зробив Адам Сміт своїми практично пояснювальними працями, які заклали методологічну основу економіки, зробив його одним з найвидатніших економістів, втім свій вагомий вплив на подальшу наукову дискусію А. Сміт поклав саме своїми міркуваннями телеології людини. Як пише Т. Веблен, «Анімістична схильність Адама Сміта проявляється більш ясно і більш дієво в загальному напрямку й цілі його міркувань, ніж в деталях його теорії»[15, с.1]. А. Сміта можна вважати засновником класичної економічної школи послідовниками якої були Девід Рікардо і Томас Мальтус, проте згодом під впливом течії утилітаризму репрезентація класичної школи була видозмінена[15].

Наприкінці XVIII століття Джеремі Бентам у своїх популярних працях розвивав принцип корисності. Принцип доволі простий, при цьому дуже гнучкий, він полягає в індивідуальному прийнятті рішень відносно найбільшої корисності результатів, або інакше кажучи позитивної різниці задоволення та страждання. Це була радикально нова моральна доктрина яка сформувалась на противагу кантіанським імперативам і здобула значного поширення від початку XIX століття. Не дивно, з огляду на великий потенціал застосовності в економічній діяльності, що згодом утилітаризм почав впливати на загальну економічну думку.

За дослідженням Т. Веблена, головною субстанціональною видозміною утилітаристського підходу від теорії А. Сміта була характеристика мотивації підприємницької діяльності[15]. За теорією Адама Сміта головними мотивами економічної поведінки людини є продуктивна діяльність та грошова вигода. Грошова вигода є засобом накопичення благ для їхнього подальшого споживання. Але продуктивна діяльність А. Смітом розуміється як «нормальна» форма людської діяльності, яка має характерні телеологічні ознаки. Утилітаристи, умовно кажучи «користуючись» цим пробілом причинності, дають власне пояснення

підприємницької мотивації, яке виводиться з теорії вартості. Якщо у А. Сміта виробництво саме собою розуміється, а продукція обмінюється з огляду на вартість, то в утилітаристів саме існування виробництва спершу оцінюється за вартістю використаних зусиль. Такий відхід спричинює релевантність прийнятих рішень і подальшу релятивізацію факторів рішення. Раніше вже було зазначено протестантський перехід моральної цілі життя християнина від прямого служіння Богу до формування поняття покликання і служіння Богу своєю справою. Дж. Бентамом був зумовлений наступний перехід від покликання до служіння Богу своїм задоволенням. Важко сказати наскільки це все ще релігійна мораль, хоча такою її Дж. Бентам і описує, тим не менш цей перехід десакралізує діяльність людини і зводить її до засобу для подальшого отримання задоволення. Можливо, хоча застосування теорії вартості долає минулий розрив між науковим поняттям підприємця як узагальненого економічного актора і менш поширеною фактичною роллю підприємця, втім він зумовлює економічний розрив між підприємцями і працівниками які формально послуговувались однаково адекватними оцінками підприємницької діяльності.

Часткова «раціоналізація» утилітаристами підприємницької діяльності у вигляді оцінки задоволення чуттєвих вражень і кінетичного страждання призводить до бажання пошуку більш мінового вираження цієї формули і релятивізації рушійних сил. З появою утилітаристів, блага та засоби їхнього виробництва приймають абсолютну грошову вимірюваність та класифікуються в рамках понять присвоєння та обміну. Таким чином науковою теорією капітал прирівнюється до грошового еквіваленту, а поняття виробництва та присвоєння або промисловості та інвестицій перестають відрізнятись.

За таких передумов розвивається класична теорія економіки та економічний лібералізм, як складова частина більшої теорії, проте в подальшому ці ідеї будуть мати різне вираження. Хоча нова класика не заперечує практичні здобутки Адама Сміта і його послідовників, втім змінюючи передумови його міркувань, вони поглиблюють функціонал економічної діяльності що є проявом, і також призводить до, методологічних спрощень. Адамом Смітом економічна людина сприймалась як

та, що в силу свого телеологічного спрямування до суспільного блага займається виробництвом і з мотивації власної вигоди примножує своє багатство. За Джона Стюарта Мілля економічна людина стає калькулятором корисності власних економічних рішень і актором що неодмінно приймає рішення за яким максимально задовольняє потреби за умов мінімального фізичного зусилля[15]. Так суспільне благо з об'єкту природньої схильності людської діяльності стає сумою індивідуальних благ членів суспільства. Розуміння користі індивіда як частки користі суспільства складає повністю позбавлений вищої причинності процес конструювання суспільного ладу. Окрім поширення кількісної вимірюваності на мораль, міллівська економічна людина також довела до крайньої точки метод раціоналізації в економічній науці. За умов повної раціональності людської поведінки сама людина витісняється з розрахунку оцінюваних факторів, як не необхідна складова. Анімістичність раціонального судження не зникає, але забувається в ланцюгу причинності. Аналізу починають підлягати кількісні показники виробництва, обміну, кредитування, зайнятості населення як ті що прямо впливають одні на інші, а не як стимули людської діяльності. Цей інструмент буде масово використовуватись як державною політикою так і іншими великими організаціями в практичному розриві з науковими орієнтирами. Як було описано Й. Шумпетером, раціоналізація підкорює собі чуттєву діяльність що особливо помічається в сучасній загрозі оперування масовими даними. Раціоналізація невід'ємна від творчого мислення людини і не є негативним явищем сама по собі, але ігнорування упереджень цього методу і поширення його з вірою у нескінченний потенціал наукового пізнання та систематизації призводить до наукової відірваності і примноження влади надсуспільних інститутів що має світоглядну загрозу для індивіда та суспільства вцілому. Формування і узагальнення, поступовим оперуванням попередніми поняттями позалюдського аналізу, чіткого взаємозв'язку між ними, за Т. Вебленом, призводить до відхилення властивості динаміки економічної системи і призводить до таксономії як форми економічних знань[14][15][16]. Цей висновок виходить з робіт пізнього класика Джона Еліота Кернса[15][16][18]. Прискіпливо користуючись дедуктивним методом і

розвиваючи тим самим факторний аналіз економіки він сам зрештою зізнається у відмежованості економічної теорії від економічної діяльності і розглядання наукою лише «реальної» ситуації.

По мірі свого наукового розвитку та притаманності новій моральній системі класична школа економіки стала всеекономічною теорією. В останній третині XIX століття з'являються школи маржиналістів, які критикуючи спрощеність постулатів утилітаризму доповнюють і розвивають мікроекономічну сферу класичної науки. Хоча вони фокусуються на своїх «відкриттях» та розвивають їх, вони не заперечують передумов економічної діяльності закладених утилітаристами. Основним внеском маржиналістів, від якого буде розвиватись їхня теорія, є повернення людини як актора в економічному аналізі. Маржиналістами це аргументується як поведінкова відмінність реакції людини на стимули через категорію граничної корисності. З огляду на цей принцип, ранішня концепція, за якою об'єктивна оцінка корисності спонукає до прийняття або відхилення рішення, замінюється концепцією формування людиною і її рішеннями суб'єктивної оцінки корисності наступного рішення. Таким чином фактор людини набуває особистісної властивості яка не може бути відмежована від економічного аналізу і створює обмеження природності споживання. Пізній розвиток утилітаризму що, в основному завдяки Дж.С. Міллю, поглиблює калькуляцію факторів створенням різних видів корисності та включенням фактору умовної конкуренції за благо, також перетворює теорію вартості в теорію загального попиту.

Попри внесок маржиналістів в розвиток мікроекономіки та формування спадкових економічних течій, інструменти економічної науки і її характер що були сформовані за класиків не змінився. Економічний аналіз маржиналістів статичний, з малим відхиленням для формулювання граничної корисності, а наукове знання, виражене в таксономії економічних понять відмежованих від фактичної просторовості, характеризується самопослідовністю і необхідністю узгодженості не з фактом, а з іншим науковим знанням. Ця ситуація, описана Дж.Е. Кернсом як «гіпотетична наука», знаходить своє вирішення в працях Альфреда Маршалла. Використовуючи таксономічну мову, А. Маршалл ще сильніше обмежує

співвідносність моделі з фактом, що дозволяє використовувати першу як недоказову аналогію в другому. Хрест А. Маршалла може підлягати критиці як рівновага за умов повної конкуренції якої неможливо досягти або якщо повна конкуренція і можлива, то за Й. Шумпетером вона не буде ефективною що проявляє обмеженість статичної моделі[2, с.91]. Проте, як зазначає Дені Родрік, хрест не є ні затвердженням факту ні стимулом до дії, він задає абстрактну ситуацію яка доповнює аналіз уявною схильністю[19, с.34]. За Т. Вебленом, створення А. Маршаллом концепції ідеальної рівноваги формує логіку динаміки процесів до ідеального стану, і саме у розумінні впливу змін динаміки і полягає ефективність моделі[16, с.23]. Таким чином А. Маршалл перевертає таксономічний розрив науки і діяльності й створює новий науковий ландшафт за яким економічні моделі використовуються як аналогії. Втім необхідність Д. Родріка захищати цей ландшафт в своїй праці більш ніж сто років тому характеризує перманентне забування методологічних основ економіки.

Історично період формування класичної економічної науки приходився на етап «розвинутого» капіталізму за якого наступила Промислова революція. Вплив значного зростання кількості населення, механістичної логіки успадкованої від навколишнього виробництва, посилення індивідуалізму та різкої ілюстрації наслідків прийнятих рішень що проявляється у соціальних розривах, вніс зміни в участі методологічного, наукового світогляду безпосередньо в практичній діяльності. На перших етапах трансформації класичної теорії, зазначеної вище, саме моральне домінування утилітаризму в суспільстві на практиці корегувало постулати економічної діяльності. Засвідчивши зміни та розвиваючи трансформовану теорію, нові класики не створювали революції в людській діяльності. Стан розвинутого капіталізму був самодостатнім, тому наукова парадигма зайняла нову роль, більш фонового впливу.

Людині XIX століття яка вже прийняла утилітаристську норму не потрібне було більш методологічне пояснення діяльності, вона сама продукувала нові методи, а науці не потрібно було санкціонувати нові методи відповідно до вищої епістеми, наприклад релігії або філософії природних законів. Тому економічна

наука замкнулась на собі, «нормалізуючи» практику під власне системне вираження «реальності». Продукуючи знання, все слабше співвідносні до фактичної економіки, класична політична економія в повному сенсі стала ідеологією. Її роль від продукування знань змінилась на інтерпретацію суспільних процесів та санкціонування політичних рішень, що в рамках ідеології є її догмами.

В результаті панування зміненої ролі класики в політичній аргументації починали з'являтися альтернативні підходи. Наприклад марксизм в якості альтернативної ідеології надавав власну інтерпретацію економічної діяльності і так само апелював до санкціонування політичних рішень, критикуючи санкції класиків і вводячи власні, якісно узгоджуючись з наявними проблемами в суспільстві. Німецька історична школа намагалася позбутися догматизму класиків ставлячи в основу теорії не раціонально-інтерпретаційну причинність, а історичну. Так Фрідріх Ліст коментуючи класичний догмат вільної торгівлі приходить до висновку ефективності вільної торгівлі лише за умов розвиненої національної промисловості[17, с.121]. Попри більший акцент на деталях, сама необхідність історичної школи дискутувати щодо конкретних догматів класики ідентифікує школу в поняттях «непанівної ідеології», а не «виключно продуктивного методу». Пізніше під впливом історичних шкіл сформувалась інституційна течія, внесок в формування якої внесли Т. Веблен, Й. Шумпетер та М. Вебер. Хоча А. Маршалл заклав методологічний розрив класичної економії, в рамках ідеологічного розвитку цей внесок був непомітним та слугував лише ще одним продукуванням самозамкнутих знань для легітимізації санкцій. Інституціоналістами критикувалась статичність санкційних аргументів і ігнорування фактичних процесів економіки. Попри явну глибину розуміння процесів, інституціоналісти все ж не змогли дати відносно цілісну систему знань, яка потребувалась на ідеологічному конкурентному полі. Особистий внесок представників школи в широкий економічний аналіз величезний, але як повноцінний метод інституціоналізм не був використаний.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дипломної роботи здійснено комплексне теоретико-методологічне дослідження генезису, структури та еволюції економічної ідеології у її нерозривному зв'язку з категорією прагматизму. Основним процесом дослідження став деконструктивний аналіз еволюції західної економічної думки — від ранніх релігійно-етичних та схоластичних систем Нового часу до витончених таксономічних моделей класичної та маржиналістської шкіл.

Упорядковано понятійний апарат раціонального та практичного знання. У роботі деталізовано мережеву структуру науки, розкриваючи значення комплексу похідних понять. У цьому контексті ідеологія концептуалізована не як деструктивне викривлення об'єктивної істини, а як розширена наукова школа, комплекс принципів, понять та цілей якої виходить за межі суто академічного застосування, виконуючи функцію консолідації суспільних знань та мотивації колективної дії. Запропонована трирівнева класифікація економічних ідеологій — тотальні, локальні та прикладні — дозволила диференціювати рівні ідеологічного впливу на господарську практику.

Паралельно було експліковано філософські передумови прагматизму, які беруть початок у британському емпіризмі Джона Локка, Джорджа Берклі та Девіда Г'юма й еволюціонують у повноцінну школу в працях Чарльза Пірса, Вільяма Джеймса та Джона Дьюї. Прагматизм визначено як метод, що підпорядковує істинність знання його практичним наслідкам, орієнтуючи суб'єкта на формування адаптивних звичок для вирішення перманентно виникаючих життєвих проблем. Досліджено також методологічну дотичність прагматизму до «філософії підозри» Фрідріха Ніцше в частині деконструкції догматичних метафізичних систем на користь життєствердних сил і практичних цінностей. Описано становлення прагматизму закономірною реакцією на соціокультурні виклики динамічного американського суспільства XIX століття.

Історична реконструкція формування «капіталістичного духу» у XVI столітті унаочнила, як релігійні зрушення трансформувалися в економічні ідеологеми. Протестантська Реформація Мартіна Лютера, проаналізована крізь призму

соціології Макса Вебера, радикально змінила європейську епістему: праця отримала телеологічне виправдання як земне покликання, а індивідуальний комерційний успіх став ознакою спасіння. Це звільнило господарську діяльність від традиційних католицьких обмежень і створило активного, раціонального економічного суб'єкта. Водночас географічні відкриття та спричинена ними «революція цін» вимагали негайного аналітичного осмислення, на яке відповіла Саламанкська схоластична школа. Схоласти здійснили першу спробу раціонального та морального виправдання ринкових категорій ціни, грошей та відсотка, заклавши підвалини суб'єктивної теорії вартості та підготувавши ґрунт для меркантилізму та використання макроекономічного інструменталу в інтересах збагачення держав.

Епоха Просвітництва у XVIII столітті піднесла методологічний раціоналізм на новий рівень. Школа фізіократів Франсуа Кене та Анн Робер Жака Тюрго зробила революційний крок, створивши першу макроекономічну модель у вигляді «Економічної таблиці», проте обмежила її ідеологічною догмою про виключну продуктивність сільського господарства. Цей телеологічний тягар подолав Адам Сміт, який своїм видатним емпіричним аналізом, а також розвитком економічного знання відштовхуючись від власних анімістичних передумов заклав методологічний фундамент класичної політичної економії.

У XIX столітті, в умовах Розвинутого капіталізму та Промислової революції, класична школа зазнала суттєвої трансформації під впливом утилітаризму Джеремі Бентама. Утилітаристський підхід звузив смітівську телеологію до механістичного «гедоністичного обчислення» задоволень і страждань, перетворивши економічного агента на пасивного калькулятора. Згодом класична теорія, прагнучи внутрішньої самопослідовності, замкнулася у власній таксономії понять, перетворившись на те, що Джон Елліот Кернс назвав «гіпотетичною наукою», відірваною від просторовості та живих фактів. Вона набула статусу панівної ідеології, чия головна функція полягала в інтерпретації суспільних процесів та нормативному санкціонуванні політичних рішень.

Спробу подолати цей таксономічний розрив здійснив Альфред Маршалл у межах маржиналістського синтезу. Створивши модель ідеальної рівноваги, він переформатував ландшафт науки: модель тепер використовувалася як абстрактна аналогія, що задає уявну схильність динаміці реальних процесів. Проте в ідеологічному вимірі цей крок лише закріпив фонове нормативне панування класичних догм, що викликало появу потужних альтернативних проєктів. Марксизм виступив як тотальна опозиційна ідеологія з власними радикальними політичними санкціями. Німецька історична школа спробувала замінити раціонально-інтерпретаційну причинність класиків історичною, довівши, наприклад, що вільна торгівля є ефективною лише за умов розвиненої національної промисловості. Проте необхідність дискутувати на полі класичних догм утримала її в статусі «непанівної ідеології». Нарешті, ранній інституціоналізм запропонував глибоку деконструкцію статичних абстракцій, але через брак цілісної, жорстко структурованої системи знань не зміг закріпитися як повноцінний метод формування політики, залишившись на периферії ідеологічного змагання.

Таким чином, у результаті дослідження першого розділу обґрунтовано, що формування економічної політики є ареною перманентного змагання між раціонально-ідеологічним догматизмом панівного мейнстріму та прагматичними імперативами адаптації до мінливої реальності. Сформульовані висновки закладають надійну методологічну базу для подальшого аналізу сучасних ідеологічних типів та моделей стратегічного делегування в практичній економічній політиці XX–XXI століть, що розглядаються у наступних розділах роботи.

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНА ІДЕОЛОГІЯ ТА ПРАКТИЧНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1 Практичні виклики ХХ століття і сучасний ідеологічний світогляд

Роль державної політики була найбільш гострим політичним питанням кінця ХІХ початку ХХ століття у розрізі створення антимонопольних законодавств, посилення робітничого руху та минулій апатичності держав. Поворотним моментом в економічному ідеологічному дискурсі стала стаття Джона Мейнарда Кейнса «Кінець *laissez-faire*» та послідуєча Велика депресія що підтверджує висновки праці Кейнса[20]. В статті опублікованій 1926 року він досліджує розвиток концепцій індивідуалізму та державного невтручання які починаючи від Джона Лока успадковуються різними філософськими течіями, від Девіда Г'юма та Жан-Жака Руссо до Джона Стюарта Мілля та Фредеріка Бастіа, які знаходять різні аргументації цих концепцій. Попри апріорність названих догм, вони мали серйозне поширення і підкріплювались співвідносним розвитком економічної діяльності на початку промислового прогресу. Подальший розвиток економічної науки як інституту санкціонування, дозволяв розвивати концепцію *laissez-faire* у відповідності до інших наукових сфер діяльності, що породжувало всеосяжне погодження мислителів у правильності постулатів. В статті Кейнс заперечує право *laissez-faire* на істинність та на необґрунтований вплив на економічну політику. Його кінцеві тези прості, але необхідні у світі домінування догм: індивідуальне благо не означає благо суспільне, вільні ринки можуть створювати кризи і не забезпечувати повернення економіки до балансу, державне втручання має сенс і ефективно за конкретних умов[20, с.19].

Через декілька років після публікації статті в Сполучених Штатах Америки розпочалась Велика депресія. Антикризова реформа Франкліна Делано Рузвельта названа Новим курсом майже повністю відповідала ідеям Кейнса. В 1934 році британський вчений навіть приїздив до Вашингтону з доповіддю президентові США щодо подальшої політики і її обґрунтування. Ефект величезної ринкової кризи і практичних заходів у її вирішенні змінив пріоритети національних політик світу, а разом з тим об'єднав їх у втілені нових підходів. Кейнсіанство стало

домінуючою логікою в економічному аналізі першочергово втілюючись в заходах стабілізації країн, а зрештою стаючи системним інструментом у реалізації потенціалу регульованих економік у виконанні національних завдань під час Другої світової війни і післявоєнної відбудови.

В той час розвивалась австрійська економічна школа, яка успадкувала суспільну роль та методи класиків. «Австрійці» не мали впливу на держави і апелюючи до принципів керуючих європейською людиною, захищали ідеї повної відмови від державного втручання, відмови від кількісного аналізу і заходів соціального захисту як того що обмежує продуктивну діяльність. Ця течія була популярною як екстраполяція переваг конкурентної економіки, а розвиток попередніх ідей впливу цінностей та природних обмежень індивідів на економічну діяльність знаходив своє схвалення у представника цих ідей. В останні роки війни, коли визначався подальший політичний шлях Європи, Й. Шумпетер, Ф. фон Гаск та Дж.М. Кейнс робили свій внесок у передумови нового порядку. Коли Й. Шумпетер писав свою книгу «Капіталізм, соціалізм та демократія» стимулюючи читача самим формувати висновки доцільності рішень згідно з взаємовідносністю та ризиками зазначених в назві понять, а Ф. фон Гаск в роботі «Шлях до рабства» закликав до лібералізму з огляду на загрози тоталітарних, соціальних держав та закликав до створення конфедеративного панєвропейського органу мінімальної економічної регуляції, Дж.М. Кейнс в свою чергу приймав активну участь у Бреттон-Вудській конференції що поклала основу сучасній міжнародній фінансовій системі[21].

Теоретичне обґрунтування загальноекономічних претензій кейнсіанської логіки економічних заходів у вигляді неокласичного синтезу панувало в Західному світі у період Славного тридцятиріччя. Під час криз 70-х років загальний метод стимуляції попиту виявився недостатнім для стабілізації економік провідних країн, що ознаменувало посилення противагових ідей. В цей час формується неоінституціоналізм що поглиблює аналіз таксономічних понять економіки, та, хоч ідентифікується як складова частина неолібералізму, поширює базу понять для апелювання економістами всіх течій. Зазначений же неолібералізм є виявленням

ідей австрійської школи та чиказької школи Мілтона Фрідмана у нових національних та міжнародній політиках країн світу.

Рис. 2.1 Рівень безробіття в США в період 1968-1985 років, у % [22]

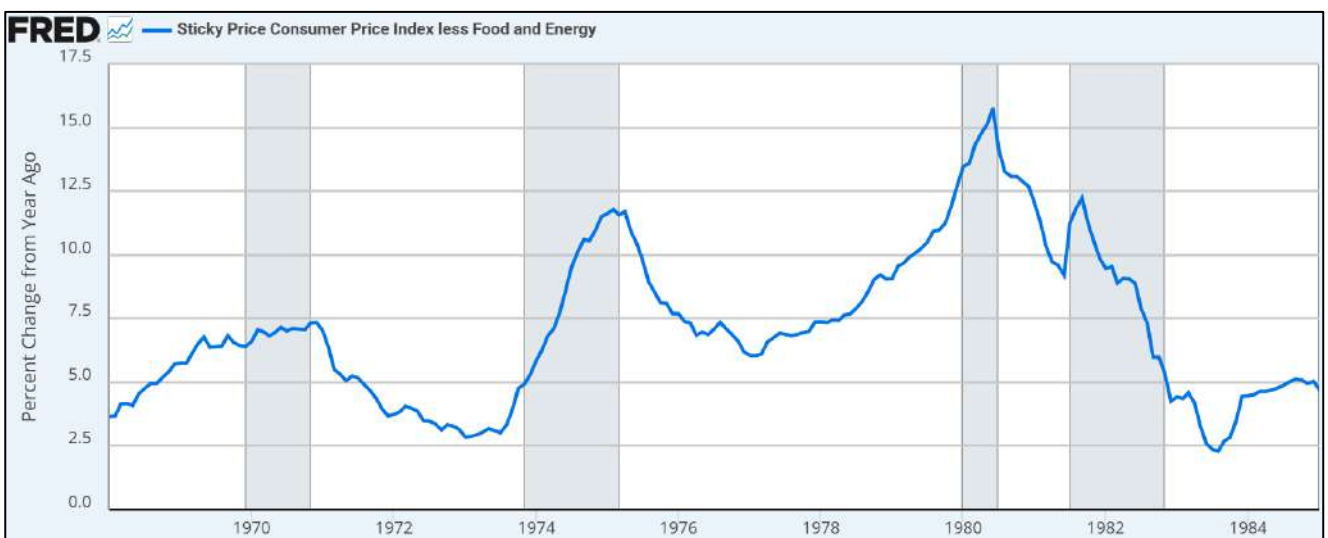

Рис. 2.2 Рівень інфляції в США в період 1968-1985 років, у % [23]

На початку 70-х років зростання американської економіки сповільнилось, а золотого резерву починало не вистачати для покриття дефіциту бюджету. 1971 року, проводячи реформи, президент США Річард Ніксон фактично відмовляється від Бреттон-Вудської системи прив'язки долара до золота що фіналізується в Ямайській конференції 1976 року за результатом якої курси валют країн регулюються ринковими умовами при корегуванні монетарною системою. Кризи 70-х натякали на невідповідність кейнсіанства новій економічній системі, натомість Фрідман розробляв теорію монетаризму з головним акцентом на обігу грошей в економіці. Під кінець 70-х ідеї М. Фрідмана стали актуальними і його

особистими порадами керувались президент США Рональд Рейган та прем'єр-міністерка Великобританії Маргарет Тетчер.

2.2 Основні типи економічних ідеологій

В 1891 році батько Джона Мейнарда Кейнса, британський економіст зробивший свій внесок в інституціональну економіку Джон Невілл Кейнс, в своїй книзі «Предмет та метод політичної економії» описав розподіл економічної науки на три складові[16, с.22][24]. Перша складова це «нормативна економіка», вона апелює до наукових ідеалів та опису «реальності» згідно з теоретичними дослідженнями. Друга складова це «позитивна економіка», вона досліджує, аналізує та описує об'єктивні явища, те, якою економіка фактично є. Третя складова — «мистецтво економіки» — це вміння прикладного застосування знань обох попередніх складових для розробки конкретних заходів та правил в економічній політиці.

Цей розподіл характеризує специфіку типів побудови економічної ідеології. Щоб краще її зрозуміти, було б корисно дослідити причини їхнього формування, що саме надає ідеям такої мультиплікуючої соціальної сили, яка дозволяє їм панувати в дискурсах.

Перший з типів це так звані високомодерністські теорії, описані Джеймсом Скоттом[25, с.87]. З початку ХІХ століття на основі ідей Просвітництва та уявлення про технологічність розвитку завдяки індустріальній логіці накопичення благ, з'являлись раціональні теорії перебудови різних сфер суспільного життя. Високомодерністські ідеї знаходили своє застосування в державній політиці, адже країни вже мали достатньо впливу для проектного управління та потребували нових способів акумуляції ресурсів. Це часи формування націй, регулярних армій, сучасного державного апарату та більшості наук. Окремими прикладами високомодерністських проектів були реконструкція Парижу графом Османом, наукове лісівництво Німеччини, радянська колективізація, архітектурний модернізм Ле Корбузьє, до їхнього числа у своєму теоретичному визначенні також входять теорії вільного ринку та комунізму, хоча в більшій мірі на пізніших етапах

свого існування. Всі вони апелювали до наукового підходу, втім надмірна впевненість в науці не дозволяла теоретикам усвідомлювати величезні спрощення реальності та умоглядність припущень. Доступність ґрунту для проектування перевищувала ризики далекосяжних наслідків, тому більшість проектів з тріском провалилась. Проте для держави сам факт множинних спроб реалізації високомодерністських проектів вже мав користь, адже затверджував нові претензії на всепроникну роль держави в житті людини. Для інституту держави, окремим країнам іноді доводилось протистояти наслідкам перебудов.

Одним з перших прикладів високого модернізму в економіці були реформи фізіократів у Французькій імперії. Аграрні реформи втілені на принципах природнього закону слабо поєднувались з економічними реаліями і попри швидку реакцію землевласників, які придушили реформи, все ж на ринку виник значний дефіцит продуктів землеробства що в свої чергу стало для народу черговою причиною невдоволення та початку Великої революції. Могутність політичної волі народовладдя лише посилила впевненість у необхідності раціоналістичних реформ і ідеї управління державою як вивіреним механізмом.

Інший тип побудови ідеології полягає у систематизації реалій. Це також раціоналістичний, але в першу чергу опис та визначення економічної системи, того як вона існує і які її основні принципи. Ця систематизація не потребує перебудови, як мінімум на початку, а поглиблює розуміння ситуації, формуючи «економічну мову». За таким підходом наприклад з'явився меркантилізм, який відповідав інтересам специфічної економіки свого часу. Німецька історична школа так само досліджувала власний (національний) підхід до економіки та вказувала на необхідність брати до уваги національну специфіку в більшій мірі, ніж загальні відомості, що мало популярність і в інших розвинутих країнах.

Проблема цих типів в тому, що реалії мінливі. В тому числі завдяки раціоналізації існуючих підходів, сформована парадигма інтересів та принципів закріплюється як панівна і ігнорує диспропорції що з'являються в економічній діяльності. В часи формування значного товарообігу та нерівномірності ринків, меркантилізм дозволив акцентувати увагу на найважливішій сфері економіки

країн, проте з часом саме розвинутість ринкової теорії не дозволила вчасно зробити переоцінку пріоритетів посилення реального сектору економіки. Отже подібні ідеології є спрощенням наявного стану, заради виведення більш доцільних наразі акцентів. З часом вони нарощують проблеми, які підсилюють наближення змін, а відповідно і появи інших ідеологій. Таким чином «систематизації» починають конкурувати між собою у науковому дискурсі і або стають актуальними за певних умов економічної системи країни, або використовуються лише як теоретична альтернатива панівної ідеології.

І нарешті третій тип побудови ідеології це експансія моделей. Деякі з сучасних ідеологій були лише локальними нововведеннями: певна національна економіка бажаючи вийти з наявної кризи впроваджує унікальну модель розвитку і у разі успішності країни ця модель наслідується іншими країнами та поширюється як вже загальноекономічна. Такими моделями, з прикладів недалекого минулого, були азійська експортна орієнтованість, польська шокова терапія, неоконсерваторська політика Р. Рейгана та М. Тетчер. Найкращим прикладом такої експансії є кейнсіанство. Створене як локальна політика виходу з депресії, кейнсіанство обросло величезною науковою базою та впливом на регулювання національної економіки більшості країн світу. Таке положення кейнсіанства зумовлене в першу чергу впливовістю його інструментів. Саме розвиток інструментів вирішення актуальних проблем є причиною запозичення моделей. Азійські тигри слугували прикладом для бідних країн як за декілька десятиліть вийти на принципово новий рівень. Шокова терапія Польщі давала приклад іншим східноєвропейським країнам у політиці приватизації та переходу до ринкової економіки. Політика неоконсерваторів надала рішення виходу зі стагнації попереднього десятиліття завдяки лібералізації, і окрім величезного впливу на міжнародну економіку, затвердила власний економічний курс Сполучених Штатів та Великобританії на наступні десятиліття. Нерозуміння методології боротьби з цими проблемами мотивувало інші країни «переймати досвід». Як наслідок, може виникнути ситуація описана Полом Кругманом, в якій попри економічну обґрунтованість певного підходу виходу з кризи 2008 року, викривлені погляди

політиків поширюють модель яка тільки стримує післякризовий розвиток країн[26].

Таблиця 2.1

Характерні типи побудови економічних ідеологій

Назва	Опис	Приклади
Високомодерністські теорії.	Раціональне проектування суспільної діяльності.	Фізіократія, колективізм, утилітаризм.
Систематизація.	Опис емпіричних явищ з фіксацією детермінованих акцентів.	Меркантилізм, історична школа, А. Сміт.
Експансія моделей.	Оформлення в більш широкий метод та мережеве застосування досвіду успішних економічних практик.	Кейнсіанство, шокова терапія, азійські економічні дива.

Джерело: складено автором

Проте ще важливішим ризиком такої експансії стає ігнорування умов застосування моделі, що врешті може призвести до кардинально зворотних наслідків. Тож подібна експансія найчастіше або інтегрує вдалі економічні заходи та забуває ті що поширюються з труднощами, або попри часту популістичність, стає окремою економічною ідеологією.

Ці типи побудови ідеологій звісно є умовним розподілом. Велика кількість ідеологій на різних етапах свого формування поєднувала в собі декілька типів одночасно. Наприклад меркантилізм був локальною моделлю, а вже з часом був закріплений у «систематизації», наприклад у праці шотландського економіста Джеймса Стюарта «Дослідження принципів політичної економії». Класична школа Адама Сміта в першу чергу була «систематизацією» нового стану економіки з актуальними тоді акцентами, але в подальшому, досліджуючи передумови

інтерпретацій економічної діяльності А. Смітом, стала високомодерністською теорією з радикальним догматизмом. Кейнсіанство є локальною моделлю, втім його реалізація Рузвельтом як державної політики мало високомодерністський характер, а поширення наукової бази кейнсіанців зробило цю ідею систематизацією в рамках винайдення нових інструментів державного регулювання. Тим не менш цей розподіл не позбавлений сенсу, він підкреслює характерні ознаки розвитку ідей, взаємозв'язок з інститутом держави, а дослідження побудови ідеологій наводить паралелі з деякими моделями прагматичного прийняття рішень.

Втім зрештою кожна з цих ідей стає ідеологією і окрім вже зазначених причин їхнього формування є ще одна якій варто приділити увагу – це поширення наукового дискурсу[27]. Сама по собі ідея або модель може бути вкрай ефективною в конкретній ситуації, але необхідність її аргументувати або пояснити для поширення призводить до поширення теоретичних претензій ідеї, нагромадження власної мови трактування економічної діяльності, при цьому відбувається звуження провідної ідеї до її найяскравіших принципів та догм. Таким чином ідею простіше впізнати, нею простіше оперувати і простіше продукувати нові претензії на панування в дискусійному полі. Все це інструменти конкуренції в дискурсі які стають притаманними ідеології. Тож, на противагу, вираженню що істина народжується в суперечках, можна сказати, що в суперечках закріплюються ідеології. Це інструмент закріплення поглядів який недоступний прагматичним ідеям, окрім розгляду деталізованих проблем або в ситуації чуттєвої присутності опонентів. Як вже зазначалось, ідеологія має властивість «нормалізації» діяльності, що є тим елементом спрощення її принципів завдяки якому вона має можливість продукуватись на непов'язані сфери. Цим зумовлюється перехід від прагматичного методу до ідеології і складність прагматизму вийти за рамки ситуативного рішення.

На початку своєї книги «Економіка вирішує» Дені Родрік згадує суперечку зі своїм другом і колегою Робертом Мангабейра Унгером[19]. Р.М. Унгер вважає що економічна наука потребує нових «великих теорій», тоді як Д. Родрік встає на сторону «малих теорій». Питання що з цього головніше змушує повернутися на крок назад і знов задатися питанням про сутність самої економічної науки.

Починаючи з основ, як і в будь-якої поважної науки, у економіки повинен бути визначений об'єкт дослідження. Це економічні відносини та господарювання. Але на відміну від більшості наук, економіка також має і конкретні цілі. Не мотивацію чому її треба вивчати або базову повагу до науки, як це працює з біологією або хімією, а практичні рішення тут і зараз, через що наукові роботи з економіки майже порівну поділені між тими що створюють знання і тими що впроваджують знання. Вимога актуальності і практичності «мистецтва економіки» накладає на економістів занадто велику відповідальність за конкретні рішення тому вони вдаються до захисту «науковості» авторитетом економічних шкіл оформлених в дусі високого модернізму. Постійне апелювання до великих теорій призводить до того, що вже сучасні економічні авторитети бачать своїм головним завданням (як продовженням всіх другорядних завдань) саме просування ідей певної парадигми. Результатом боротьби економістів між собою стає умовний розподіл на функціонерів які без зайвої теорії виконують свої обов'язки в державних органах, міжнародних організаціях або на підприємствах та догматиків на кафедрах, в журналах або в політичній агітації. Варто зауважити що такий розподіл знімає відповідальність за дії з функціонерів через невинуватий розрив з наукою що уособлюється типовим догматиком.

Іншою складністю науки економіки є предмет її дослідження, а саме різні моделі, теорії, формули, терміни що в купі намагаються систематизувати економічні відносини. Але наукова діяльність впирається в неоднозначність, мінливість, багатопричинність реальних процесів і тому вдається до більшої абстрактності. Через абстрактність з'являються різні економічні мови закладені в формулюваннях та інтерпретаціях економічних формул різними теоретичними школами, втім всі вони пояснюють одні й ті ж процеси. Джон Елліот Кернс своїми працями завершував розвиток традиції класичної політичної економії. Він підсумовував економіку як «гіпотетичну науку» що послуговується «гіпотетичними істинами». Дж.Е. Кернс порівнює економіку з фізикою що розглядає явища за нормальних умов, володіє чіткою таксономією та має свої закони. Критерієм наукової реальності в економіці Дж.Е. Кернса залишається не

співпадіння з фактами дійсності, а узгодженість з гіпотетичними законами. Звісно сам Дж.Е. Кернс вказує на те, що в економічній діяльності неможливі нормальні умови, не може бути чітких законів, а для таксономії доводиться вдаватися до інтерпретацій та абстракції. Проблему економіки Дж.Е. Кернса вдалося методологічно вирішити введенням Джоном Невіллом Кейнсом поняття «мистецтва економіки» та аналітичними працями Альфреда Маршалла, проте багато хто досі послуговується уявленнями про економічну науку, за якими можна займатися виключно нормативною економікою, без жодних ремарок застосовуючи її на практиці. В своїй книзі Дені Родрік, надаючи перевагу малим теоріям, розглядає умови їхнього застосування в реальності. В цьому, на його думку і полягає діяльність економіста. Наука повинна залишатися нейтральною, а науковець – володіти її інструментами та вміти їх застосовувати.

2.3 Економічний ліберальний догматизм на міжнародній арені

В своїй книзі «Як багаті країни стали багатими» Ерік Райнерт згадує феномен трансформації понять під час холодної війни[17, с.84]. Економіка США та їхніх союзників протиставлялась економіці радянського блоку, а разом з ними протиставлялись і економічні ідеї. Ідеї, які до війни та навіть під час неї в першу чергу були теоріями природнього функціонування національних економік та використались для здійснення окремих рішень для виходу з-під кризи або покращення благоустрою перетворились на мотиваційні гасла та зброю у ідеологічній боротьбі. Таких видозмін зазнали наприклад ідеї вільної торгівлі, капіталізму та державної функції. Якщо вільна торгівля раніше розумілась як бажана ціль при відповідності потенціалу виробництва, то в рамках боротьби вона перетворилась на передумови будь-якого ефективного стану. Капіталізм при всій його різноманітності та творчості зводиться до обміну та акумулюванню ресурсів, а державна роль, опонуючи до уявної паралелі з державною роллю Радянського союзу, представляється як мінімальне зло. Цей перехід є наглядним прикладом того, як ідеології закріплюються в дискурсах. До того ж, Е. Райнерт поглиблює цей висновок, адже окрім поляризації ідей має місце також витіснення не дискутованих

теорій. Так, на його думку, в рамках ідеологій обох блоків дотримувались ринкової теорії Д. Рікардо що витіснило альтернативні теорії Шумпетера та представників німецької історичної школи[17, 87].

Найбільшій сили тенденція поляризації ідеологій зазнала під час 80-х років. Якщо раніше до соціалістичної загрози здебільшого апелювали великі підприємці що бажали зберегти свій капітал та борці з відьмами, то в 80-ті для політичного впливу трансформації були всі умови у порівнянні з попередніми роками: не було економічних криз при яких довелося б впровадити «неоднозначні» рішення, які за новою парадигмою стають табутованими, США вже на тому етапі свого відриву від решти країн при якому до зовнішніх потрясінь можна підходити більш помірковано, Радянський союз у стані глибокої кризи та як і декілька інших країн, серед яких Китай, поступово переходить до ринкової форми економіки.

В цей час в США та Великобританії впроваджується курс на лібералізацію, в рамках якої проводиться приватизація державних компаній, зменшення соціальних програм, залучення іноземного капіталу, пом'якшення обмежень вільної торгівлі і т.д. Таке широке коло заходів і рішучість і їхньому впровадженні потребує загальної ідеї і промовлення загрози від тих, хто цю ідею не розділяє. Цією ідеєю став ринковий фундаменталізм.

В кінці 80-х років вплив ринкового фундаменталізму поширився на міжнародні організації з політичною ціллю реорганізувати економіки країн що розвиваються під ставть Сполучених Штатів. Необхідність такого кроку та роль ринкового фундаменталізму в цьому, характерно розкриваються в статті Френсіса Фукуяма 1989 року «Кінець історії»[28]. Коментуючи повалення Берлінської стіни, Ф. Фукуяма проголошує перемогу ідей демократії та ліберальної економіки. Через те, що Радянський союз та Китай ослабли як ідеологічні суперники та поступово приймають ринкові зміни, ліберальна ідеологія стала домінуючою в світі. Подальшою історією представляється лише посилення та поширення ліберальних цінностей в менш розвинуті країни. Цим завданням і зайнялись провідні лідери Західного світу.

В тому ж 1989 році Джон Вільямсон підсумував нову політику МВФ, назвавши її Вашингтонським консенсусом. Він сформулював політику в десяти принципах що значно підсилюють роль вільних ринків в країнах які фінансує Міжнародний Валютний Фонд.

Таблиця 2.2

10 принципів Вашингтонського консенсусу

1.	Бюджетний дефіцит.	Мінімальний.
2.	Пріоритети державних видатків.	Соціальний захист.
3.	Податкова реформа.	Зниження граничних ставок податків.
4.	Процентні ставки.	Задовільнення ринкових, позитивних відсоткових ставок.
5.	Обмінний курс.	Вільний обмінний курс національної валюти.
6.	Торгівельна політика.	Зниження ставок імпорتنих мит.
7.	Прямі іноземні інвестиції.	Зменшення обмежень для залучення.
8.	Реформа власності.	Приватизація.
9.		Дерегуляція.
10.		Захист прав власності.

Джерело: складено автором на основі [29]

Головним пріоритетом політики були країни Латинської Америки, а пізніше і пострадянські республіки. Вже через десять років проти МВФ почали буквально бунтувати через відсутність результату в названих регіонах та шкідливість програми виходу з Азійської кризи 1998 року[30]. Джозеф Стігліц, головний економіст Світового банку з 1997 по 2000 роки в книзі «Глобалізація та її тягар» підсумував проблеми Фонду з якими він зіткнувся під час роботи в будівлі навпроти[31]. Перш за все він вказує на те, що МВФ починаючи з 80-тих років почали брати на себе більшу роль в міжнародній економіці чим та що передбачалась при заснуванні організації на Бреттон-Вудській конференції.

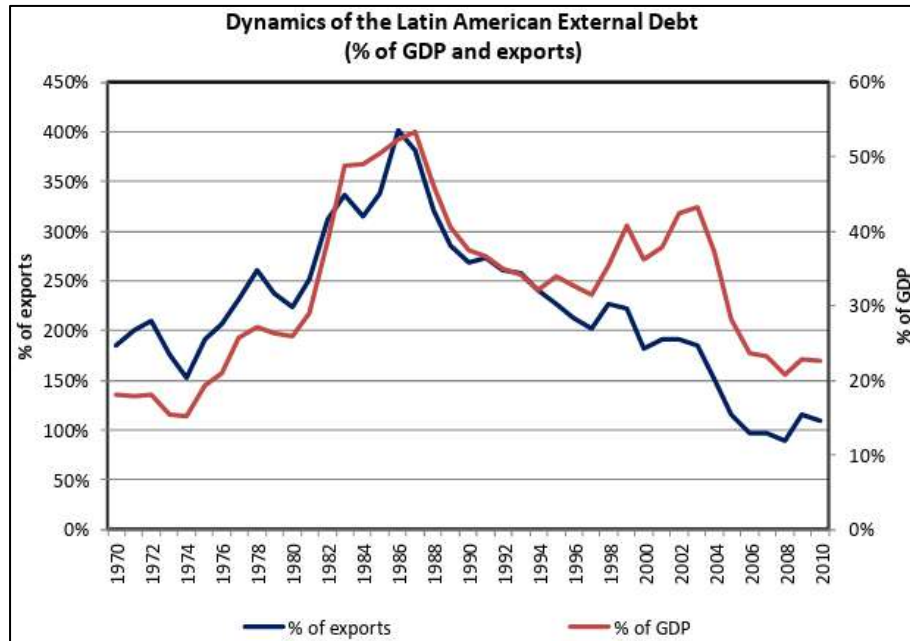

Рис. 2.3 Динаміка зовнішнього боргу країн Латинської Америки, у % до ВВП та експорту [32]

Першочергово роль МВФ полягала у недопущенні нової світової кризи на кшталт Великої депресії, задля чого фонд повинен фінансувати країни з кризовими ринками з ціллю стимулювання попиту на них. Замість чого МВФ почав реформувати країни що розвиваються маніпулюючи фінансовими позиками. В той же час Світовий банк, який займався питанням бідності і фінансував окремі проекти, фактично став підпорядкованим Міжнародному Валютному Фонду і почав надавати більш широке фінансування зі згоди Фонду. В конкретних кризах, як наприклад Азійська криза, МВФ надаючи рекомендації та фінансові програми реалізовував власні інтереси впроваджуючи заходи що посилюють лібералізацію, але безпосередньо шкодять країнам що намагаються вийти з кризи, як наприклад сусіднім країнам рекомендували значно збільшити експорт та знизити імпорт що немало жодного сенсу так як економіки країн пов'язані. В результаті криза тільки поглибилась. Дж. Стігліц прямо критикує установу за зраду першочергових принципів та діяльність в інтересах фінансових кіл Америки, відкриваючи слабкі ринки для іноземного капіталу та звинувачуючи країни в шкідливих кредитах[31, с.210].

Ерік Райнерт також критикує міжнародну підтримку у впертому насаджуванні вільного ринку. На його думку нерозвинуті економіки в першу чергу потребують власної промисловості і політики її захисту перш ніж інтегрувати іноземний капітал та виходити на міжнародний ринок[17]. В міжнародній політиці багатих країн він простежує бажання розвивати власні ринки та ігнорування історії самостійного економічного розвитку. Ернандо де Сото наводить інший приклад безуспішності впровадження ринкових реформ[33]. В книзі «Загадка капіталу» він вказує на відсутність в більшості країн світу чіткої правової системи прав власності до якої була б залучена більшість населення. Натомість більшість населення цих країн, яке кодифікується як бідне, проживає за рамками установленої системи відносин оминаючи регуляторні норми держави. Знаходячись в невизначеному стані, вони не можуть перетворити свою власність у капітал, пройти всі регуляторні процедури та зайнятись підприємницькою діяльністю. Будь-які реформи, фінансові вливання та теоретичні обґрунтування будуть лише погіршувати економічний розрив, не розуміючи цієї специфіки бідних країн.

Наведений приклад розвитку ринкового фундаменталізму наявно відображає шкідливі наслідки догматизму. Варто відзначити що сам термін «ринковий фундаменталізм» не є сформованою теорією, а в першу чергу був критичним узагальненням поглядів і аргументів послідовників ідей вільного ринку та зменшення ролі держави. Тим не менш термін є чітким вираженням ідеї що штучно сформувалась з комплексу неоліберальних тезисів, тобто сам по собі фундаменталізм, як узагальнення, не обґрунтований, але чітко відображає мотиваційно спрощене уявлення про роль ринків та як результат – спотворене уявлення про їхні властивості. Формування такої ідеї, яка заперечує глибину теорій закладених в її основу, дозволяє інтерпретацію економічної політики на основі одних лише тригерних слів та ігнорує більш глибокі відносини між акторами «однієї системи». Дені Родрік та Пол Кругман наводять приклад статті 2010 року Кармен Рейнхарт та Кеннет Рогофф, яка стверджувала значне сповільнення економічного розвитку при рівні держборгу вище 90% від ВВП. Стаття була дієвим аргументом проти збільшення боргу і апелювалась величезним колом економістів

допоки її не спростував аспірант Томас Хертон[19, с.18][26, с.115]. Пол Кругман наводить аналогічний приклад популяризації статті Альберто Алесіні, яка зазначає впливовість фактору «впевненості» при фіскальній політиці економії. В рік написання, 1998-й, стаття не мала великого розголосу, проте після кризи 2008 року її пригадали, тим більше А. Алесіна у співавторстві з Сільвією Ардагной в 2010 році написав нову статтю посилаючись на результати 1998 року. Висновки робіт добре підходили під політичні ідеї післярецесійної відбудови, проте при реальному прочитанні вони значно відрізняються від апелььованих[26, с.185]. Найкрасномовнішим прикладом є список з чотирнадцяти принципів опублікований Г. Менкью, з якими погоджуються більшість економістів[19, с.114].

Таблиця 2.3

14 принципів сучасної економічної політики Грегорі Менкью

Номер	Принцип	Відсоток економістів що погоджуються
1.	Встановлення верхньої межі орендної плати зменшує кількість та якість доступного житла.	93%
2.	Мита та імпорتنі квоти зазвичай знижують загальний економічний добробут.	93%
3.	Гнучкі та плаваючі валютні курси є ефективним міжнародним валютним механізмом.	90%
4.	Фіскальна політика (наприклад, зниження податків та/або збільшення державних видатків) має значний стимулюючий вплив на економіку з неповною зайнятістю.	90%
5.	Сполучені Штати не повинні обмежувати роботодавців у передачі роботи на аутсорсинг до іноземних держав.	90%

6.	Сполучені Штати повинні скасувати сільськогосподарські субсидії.	85%
7.	Місцеві уряди та уряди штатів повинні скасувати субсидії для професійних спортивних франшиз.	85%
8.	Якщо федеральний бюджет має бути збалансованим, це слід робити протягом ділового циклу, а не щорічно.	85%
9.	Розрив між коштами фондів соціального забезпечення та видатками стане нестійко великим протягом наступних п'ятдесяти років, якщо поточна політика залишиться незмінною.	85%
10.	Грошові виплати підвищують добробут одержувачів більшою мірою, ніж натуральні трансферти однакової грошової вартості.	84%
11.	Значний дефіцит федерального бюджету має негативний вплив на економіку.	83%
12.	Мінімальна заробітна плата збільшує безробіття серед молодих та некваліфікованих працівників.	79%
13.	Уряд повинен реструктуризувати систему соціального забезпечення за принципом «від'ємного прибуткового податку».	79%
14.	Податки на викиди та ринкові дозволи на забруднення є кращим підходом до контролю за забрудненням, ніж встановлення верхніх меж забруднення.	78%

Джерело: [34]

Сам факт прийняття цих тверджень безвідносно умов їхнього втілення є кричущою ознакою знецінення економічної дискусії.

Ідеологічний стан економіки при якому Джон Мейнард Кейнс писав статтю «Кінець *laissez-faire*» або економічна стагнація при якій почали втілюватися ідеї Мілтона Фрідмана нагадують теперішнє положення неолібералізму після криз 2008 та 2021 років. І вже зараз можна засвідчити певні зміни в економічній політиці, але вони в меншій мірі ініціюються науковим авторитетом, що буде детальніше описано в наступному розділі.

2.4 Стратегічне делегування в організованій діяльності

2.4.1 Передумови ідеологічного делегування

На початку цієї праці зазначалися головні інструменти якими послуговується ідеологія, це методологія та принцип делегування. Обидва інструменти займаються продукуванням та підкріпленням ідеології в ролі образу дії. Методологія фігурує у двох проявах, як зведення законів та принципів на яких ґрунтується ідеологія та як закони і принципи які ідеологія пропонує для використання. Делегування полягає у впровадженні пропонованих дій. Делегування виконується двома способами, політичним та освідчим просуванням ідеологічного світогляду, його принципів та догм, а також розбудовуванням структури апарату дії, будь то державний орган, підприємницькі відділи або незалежні інститути, в рамках яких завдяки конкретизованим завданням, програмам, директивам і тощо обмежується автономна діяльність працівників. Описаний тут бюрократичний апарат є нейтральним інструментом державного (і не тільки) управління, який є проміжною ланкою між владою та населенням, або ж у випадку підприємства між власниками та покупцями. Він існує заради покращення узгодженості в надвеликих системах і не є ідеологічним винаходом, але бюрократичний апарат чудово підходить для впровадження ідеологічної сутті влади. Заради підтримання цього бюрократичного апарату, при умовах змінюваності влади та її залежності від народного ресурсу, впровадження ідеології набуває компромісного характеру. При впровадженні нової ідеологічної методології доводиться відштовхуватись від можливих системних

ризиків, тому для збереження структури апарату ідеологія змінюється під реалії управління. Для цього, тими хто нею користується, відхиляється сам творчий процес ідеології, як проміжна ланка розробки методів, і користуючись уявленнями про принципи та властивості ідеології розроблюються нові, більш притаманні системі рішення. Таким чином ідеологія стає лише змінною формою послідовного функціонування бюрократичного апарату, для якої характерні специфічні властивості, які тим не менш не сильно видозмінюють саме управління. Однією зі змін стає зміна орієнтирів у прийнятті рішень окремого працівника згідно з викривленим на моменті впровадження принципом делегування. Нижче описуються і інші форми ідеологічного узгодження колективних дій та притаманні їм загрози.

В часи коли Адам Сміт писав свої праці, в колі представників шотландського просвітництва укріпилась ідея «гіпотетичної історії» (*conjectural history*), яку описує Т. Веблен, за якою факти інтерпретувались в світі телеологічної причинності[15, с.10]. Чим ранішній етап історії досліджується, тим більш притаманне в його описі природне відношення речей, що виявляє собою лише схематичний опис через відсутність великої бази даних. В цьому описі закладаються природні основи «нормального стану» та принципи подальшої спрямованості історії. Коли дослідження доходить до більш пізніх етапів історії, в силу великої кількості фактів, їхня інтерпретація стає більш заплутаною, а «нормальність» відривається від факту. Завдання такого дослідження укріпити постулати ідеології, а завдання ідеології пояснити процеси спрямованості «нормальності» до закладених передумов і опис сучасності в категоріях «нормальності». Спираючись на гіпотетичну історію методологія ідеології стає більш послідовною та створюючи власний процес причинності надає патерни очікуваності та ідентифікації.

В своїй праці Торстейн Веблен ще використовує поняття дисципліни статусу[14, с.21]. Він виводить статус з історичного інституціонального закріпленням особистісної сили, а також гідності, цінності та чеснот що мають бути характерні представникам сили. Найкраще ця властивість статусу проявляється в

«успадкуванні» гідності від предків, що розуміється не як передбачувана, а як фактична безперервність. Цінність індивіда ґрунтується на догматичній цінності статусу, а не на фактичній ефективності. Гіпотетичні риси статусу закріпленою силою стають основними проявами цього статусу, тобто формується анімістична звичка приймати правильне як остаточне. За Т. Вебленом величезна роль статусу в суспільстві визначає відношення до критеріїв знання та реальності. Як і статус зі своєю субстанціональною властивістю, наука повинна мати кінцеві стандарти та істини, що переважають над причинно-наслідковою послідовністю. «Люди, які постійно привчаються до неослабного розрізнення честі, гідності та особистої сили у своєму повсякденному житті та звикли вважати ці критерії остаточною підставою достатності при координації фактів для цілей практики, не будуть задоволені, якщо в області знання їм не вдасться знайти таку ж остаточну підставу. Звички, сформовані під час розгортання діяльності у одному напрямі під впливом певного інтересу, виявляються і тоді, коли індивід розганяє діяльність у будь-якому іншому напрямі під впливом будь-якого іншого інтересу. Якщо його останнім притулком і найвищим критерієм істини в поведінці є елемент особистої сили та заздрісного зіставлення, то і його почуття субстанціальності чи істини у пошуку знання задовільниться лише тоді, коли буде досягнуто аналогічне остаточне підґрунтя анімістичної сили та порівняльної переваги.»[14, с.25]. Дослідження закінчується коли людина отримує звичку приймати рішення авторитетним шляхом і це рішення носить церемоніальний характер. Діяльність людини розглядається як схема відповідності цілі що знаходиться поза самої діяльності. Рання наука більше послуговується відносною могутністю зіставних фактів і схемою статусу, інтегруючи ієрархію гідності в класифікацію нейтральних явищ, наприклад називаючи якісь метали благородними, або якісь планети благодотворними на відміну від інших.

Торстейн Веблен підсумовує що економічна наука не розвивається в ізоляції від широкого культурного контексту. Вона відбиває панівні звички мислення під дисциплінуючим впливом різних сторін суспільного життя. Сучасна йому наука відійшла від наївної анімістичної точки зору, проте дисциплінуючий фактор

анімістичних формулювань залишає своє панування в культурі, що, як було показано вище, актуально і сьогодні. Цей висновок відсилає до двох метафізичних передумов поняття ідеології, які були зазначені в першому розділі. Рушійна сила ідеології не виникає сама по собі, вона є сформованим, дискусійним вираженням більш природнього прагнення до організації суспільства. Ідеологія легко адаптується під застосування нових інструментів організації, адже в першу чергу є внутрішнім поясненням причинності, що експлікується на суспільство. В кінці «Протестантської етики та духу капіталізму» Макс Вебер зазначає що з часом, капіталістичний дух, укріпившись з культурної тенденції у форму організації суспільства, став «сталевим панцирем» світоглядів не тільки для всіх тих суспільств на які поширилася нова організація, а й для самих протестантів[10, с.175]. Це вказує на силу позаідеологічної, нейтральної консолідації організаційних сил під які ідеологія, світогляд та інтерпретації причинності повинні адаптуватись і починають конфліктувати при історичному аналізі.

Детальніше те як розподіляються властивості сучасних статусів описав відомий соціолог Ірвінг Гоффман у книзі «Презентація себе у повсякденному житті»[35]. Його драматургійний підхід представляє акти комунікації у вигляді театральної постанови. Індивід в цій виставі виконує роль, яка ідентифікує його в суспільстві. Відповідно для якісної гри йому необхідні відповідні атрибути, розміщені на «передньому плані», це навколишній простір як дім готовий для прийому гостей, директорський кабінет або перукарня, а також зовнішній вигляд і манери індивіда, що в сукупності видають його за певний образ, а також дозволяють комфортно в цьому образі знаходитись. Для того щоб у виставу повірили необхідні ще два суспільні прийоми. Один з них це демонстрація своїх вмінь та атрибутів, характерних для цієї ролі. Недостатньо лише виконання своєї роботи, адже її непомітність викликає сумніви в майстерності. Демонстрація часто може полягати у діяльності не зумовленій безпосередньо завданнями індивіда на його місці, але вона пропорційно компетентності підтверджує його клас. Другий прийом полягає в ідеалізації діяльності, закріплення аудиторією очікуваних установок того як зображена праця повинна виконуватись. Гарним прикладом

цього прийому є «емоційна праця» описана Меггі Догерті в статті «Після іронії»[36]. В ній описується що вираження емоцій в соціальному середовищі потребує постійного оформлення цього вираження під суспільні очікування того, як певні емоції повинні виглядати. Так, здавалося б, прояв незалежних афектів є процесом постійної праці, втім залишається питанням наскільки ця праця відокремлена від самих емоцій. В будь-якому випадку разом демонстрація та ідеалізація створюють замкнуте коло репрезентації праці, не пов'язаної з самою працею. Відігравання цих ролей є прямим наслідком отримання статусів і культурного закріплення їхніх анімістичних властивостей, через що той, хто отримує певний статус – «входить» у свою суспільну роль, а суспільство що споглядає – встановлює критерії щирості відіграшу. Або кажучи термінами Т. Веблена, суспільство встановлює критерії достатності, а актор користується авторитетним методом.

Краще демонструє вплив ідеології на прийняття рішень опис І. Гоффманом командних відіграшей[35, с.106]. Команді, будь то родина або група колег, притаманні дві характерні риси. По-перше, в них з'являється внутрішня солідарність через володіння інформацією, якою не володіє глядач. Це те, що приховано за демонстрацією, якісь хитрощі або помилки, що мотивують всю команду до правильного оформлення репрезентації. А по-друге, відповідальність кожного члена у колективній дії. Так як головною ціллю вистави є зробити так щоб глядачі повірили у неї (повірили у «щасливу родину», «добре виконану роботу» або «авторитет певної ідеї»), то вихід з ролі одного члена підірве злагоджену роботу всієї команди. Тому дуже важливим є загальний образ дій. Ідеологічне делегування добре накладається на ці потреби. Воно дає механізм без зайвих труднощів відіграти ціннісну роль.

Отже бюрократичний статус в ідеологічній системі надає учаснику роль яку він може виконувати, знаходячись в певній символічній системі відносин що заохочує його до характерного для ролі виявлення в зовнішньому образі, демонстрації статусу та ідеалізованості, а також групі учасників надає просту методологію збереження ролей, в рамках виконання якого вони згуртовуються у

хитрощах що ховаються за демонстрацією і потребують відповідального слідування колективному методу. Така доволі хитка система принципів і завдань що ґрунтується на все більш відірваних від ефективності репутаційних викликах лише стимулює до спрощення політики дій та завуальювання реальних наслідків діяльності, а як превентивна міра цього – і зменшення інтересу до самої діяльності. За результатом такого порочного кола ідеологічні постулати, під схвалення присутніх, стають все більш радикальними, а спроби реально проаналізувати політику і знайти дієві рішення впираються в базове невдоволення і запевнення у правильному курсі.

При цьому інтереси осіб не завжди полягають виключно у відіграванні постанови. Вкорінена в культурі традиція вистави змушує кожного приймати та відігравати ролі (або ж суспільні відносини ефективно інтерпретуються таким чином), проте свідоме рішення одного лише учасника може використати виставу на свою користь. Не так важливо вірити актор у свою роль чи ні — ця роль ідентифікує його місце в суспільстві і має далекосяжні наслідки, проте знаходячись в цьому положенні ніщо не заважає не шкодячи ролі використати кредит довіри у дотриманні ролі у власних цілях. Про це свідчить як мінімум те, що по-перше, люди мають не одну роль, а багато, втілення яких у своїх принципах може конфліктувати між собою, проте не буде проявлятися на сцені. По-друге, свідомим рішенням людина може якісніше вплинути в моменті на покращення свого статусу в суспільстві, ніж підтриманням ролі. І по-третє, у загальній виставі людства для самого себе, де грає кожен індивід у вселюдській команді, також притаманна групова солідарність і пробачення невеликих помилок, проте на такому широкому рівні ця солідарність існує поряд з глядацькими сумнівами де розмита межа між внутрішньою інформацією та образами на сцені.

Цю загрозу бюрократії висвітлює Джозеф Стігліц. Він надає два приклади. Перший це прошарок управлінців міжнародних організацій, які здебільшого вийшли з фінансових кіл Сполучених Штатів. Він не пред'являє їм участь у змові, але вказує на те що їхня звична система дій спирається лише авторитетні постулати та на командну солідарність з фінансовими групами[31, с.210]. Другий приклад

наведений Дж. Стігліцом, це оцінка МВФ платоспроможності країни якій надається позика за допомогою оцінки платоспроможності від приватних банків. При такому делегуванні виникає ситуація, коли молодий банкір філії іноземного банку може вирішувати чи отримує країна позику від МВФ, а тому маніпулювати відсотковою ставкою на інтересах країни[31, с.196].

Тим не менш статусні ролі дуже сильно вкорінені в звичайну поведінку людини і дають чіткі анімістичні орієнтири у суспільних відносинах і прояві себе. Ідеологічна система відповідає цій анімістичності і наповнює статусні відносини цінностями та атрибутами. Проте в цьому зв'язку в меншій мірі проявляється орієнтованість на результат і активна роль в аналізі загальної стратегії.

2.4.2 Роль розрізнених практик та модель оптимального рішення

В 1959 році економіст Чарльз Ліндблом випустив провокативну статтю «Наука продиратися крізь «плутанину» (Muddling Through)»[37]. В ній Ч. Ліндблом стверджує що попри загальнопоширені раціонально-всеосяжні принципи прийняття рішень, в дійсності виконавці послуговуються зовсім іншими методами що більше відповідає їхнім інтересам та ефективності у роботі. Загальноприйняті методи він називає «методами коріння», а фактичні – «методами гілок».

Таблиця 2.4

Відмінності методу коріння та методу гілок

Номер	Раціонально-всеосяжний підхід (Корінь)	Номер	Послідовні обмежені порівняння (Гілка)
1a	З'ясування цінностей або цілей відокремлене від емпіричного аналізу альтернативних політик і, як правило, передуює йому.	1б	Вибір ціннісних орієнтирів та емпіричний аналіз необхідних дій не відокремлені один від одного, а тісно переплетені.
2a	Відтак, до формування політики підходять через аналіз «засоби-цілі»: спочатку виокремлюються цілі, а потім здійснюється пошук засобів їх досягнення.	2б	Оскільки засоби та цілі не розмежовані, аналіз «засоби-цілі» часто є недоречним або обмеженим.
3a	Критерієм «хорошої» політики є можливість довести, що вона є найбільш відповідним засобом для досягнення бажаних цілей.	3б	Критерієм «хорошої» політики зазвичай є те, що різні аналітики безпосередньо погоджуються щодо самої політики (без їхньої згоди щодо того, що вона є найбільш відповідним засобом для досягнення узгодженої цілі).
4a	Аналіз є всеосяжним; до уваги береться кожен важливий релевантний фактор.	4б	Аналіз суттєво обмежений: i) Ігноруються важливі можливі наслідки. ii) Ігноруються важливі альтернативні потенційні політики.

			iii) Ігноруються важливі порушені цінності.
5a	Часто значною мірою покладаються на теорію.	5б	Послідовність порівнянь значно зменшує або усуває залежність від теорії.

Джерело: [37]

Раціонально-всеосяжний метод коріння потребує від виконавця формулювання цінностей та цілей до емпіричного аналізу, пошук засобів реалізації цілей після формування цілей, доказовість максимальної ефективності політики, всеосяжний аналіз кожної змінної та альтернативних політик і упор на теорію. Попри уявлення та вимоги, політик, управлінець або офісний працівник не керується планом 1) сформулювати чіткі цінності та ціль; 2) зібрати всю інформацію щодо проблеми; 3) розробити всі можливі варіанти рішень; 4) оцінити наслідки кожного рішення; 5) обрати максимально ефективне рішення. Натомість виконавці приймають рішення схилиючись до загальної цілі, але чітка ціль повністю залежить від засобів її реалізації, при аналізі рішень ігноруються важливі наслідки або альтернативні політики звужуючи аналіз до 2-3 актуальних рішень, при послідовному порівнянні залежність від теорії значно знижується, рішення свідомо приймаються лише корегуючи політику і малими змінами з акцентом на відворотність, а головним критерієм якості рішення слугує консенсус, неважливо яких поглядів дотримуються його учасники.

Таким чином Ч. Ліндблом підтверджує непрактичність для виконавців раціоналістичних установок. Політики та управлінці в першу чергу підтримують вже існуючу економічну політику користуючись досвідом її ефективності, а не приймають незалежні рішення виходячи з теорії, яка в силу інтелектуальної обмеженості людства може привести до краху. Так була оформлена теорія стратегії розрізненого інкременталізму, вона засвідчує реальний стан бюрократичного апарату в якому незалежні актори послідовно корегують оформлену політику. Такі послідовні, клаптеві, практичні рішення засновані на досвіді та з можливістю

аналізувати незначні зміни мають можливість оптимізувати злагоджену систему управління доводячи її до досконалості практичних заходів.

Проте ізраїльський політолог Єхезкель Дрор в критичній статті «Плутанина – «наука» чи інерція?» 1964 року вказує на очевидний недолік розрізненого інкременталізму[38]. Послідовність заходів управління запропонованих Ліндбломом ігнорує передумови започаткування політики і орієнтацію її реалізації, а також риторичну базу постулатів політики, які не застосовуються при виконанні, проте застосовуються в дискурсі задля підкріплення обґрунтованості заходів. Є. Дрор зазначає що управління за методом Ч. Ліндблома може призвести до стагнації і як наслідок і кризи з якої неможливо буде вийти. Відсутність значних реформ і експертизи може бути корисне лише стабільній розвинутій країні, проте якщо система має недоліки, інкременталізм Ч. Ліндблома буде їх лише нормалізувати, також в стані кризи послідовність минулої політики втрачає будь-яку ефективність. Якщо в Сполучених Штатах ці загрози суттєві, але вирішувальні, то в менш розвинутих країнах вони фатальні.

Одним з методів що запропонував Є. Дрор на заміну розрізненому інкременталізму було включення в модель рішення екстраординарних елементів[38, с.4]. Повернення до наукової складової не може повноцінно сконструювати нову державну політику з огляду на усталені інститути або виклики кризового положення, тому Є. Дрор пропонує заходи творчої руйнації у вигляді уваги до інновацій, а також навчання управлінців використовувати свої знання різних підходів діяльності. Підтримка креативних ідей як рушія розвитку з подальшим раціональним тестуванням може призводити до еволюції різних політик без відносності щодо ідеологічних принципів, а життєвий досвід і індивідуальна компетентність дозволяє відповідальним особам приймати не нормативні, але ефективні рішення. Тобто Є. Дрор інтегрує у бюрократичну систему модель оптимального рішення, проте з огляду на запропоновані ідеї здається що для можливості оптимального рішення в бюрократичній системі необхідна воля до змін. При системі в якій методологію задають ідеологічні

принципи, а управлінські рішення приймаються консервативним методом Ліндблома поява екстраординарних елементів виглядає ризикованою.

Тим не менш ідеї Є. Дрора спростували давню хибу стратегічної науки, а саме: коли починаєш діяти – думати вже пізно. Одним з тих хто підтримав його в цьому був Джеймс Брайан Куїнн, засновник логічного інкременталізму та представник стратегічної школи навчання. В його представлені ефективні стратегії не повинні бути чіткими формулюваннями що закріплюють принципи, але ніким не виконуються. Стратегія формується разом з процесом. Якщо в Ч. Ліндблома учасники процесу не мають змоги вирішувати напрямок послідовності, то в Дж. Б. Куїнна виконання управлінських дій пов'язане з усвідомленням і формуванням майбутньої стратегії. Вище керівництво організації своїми узгодженими діями, що приводять до змін, створюють нову інфраструктуру управління і прийняття рішень засновану на схемі конкретної цілі кожного з підрозділів. Підсумовує ідеї Дж. Б. Куїнна Карл Вейк повертаючись до висновків Єхезкеля Дрора. За Вейком, діяльність проводиться одночасно з аналізом, апелювання до досвіду і наслідків рішень мають вирішальне значення, так само як і інтерпретації. Керівництву властиво помилятися, і тому саме досвід і компетентність є головними навиками, з огляду на які формуються нові стратегії.

Проте в книзі «Еволюційна теорія економічних змін» 1982 року Річард Нельсон і Сідні Грем Уінтер повертаючись до теорії Ч. Ліндблома вказують на схильність як мінімум деяких сфер управління до рутини[39]. Рутини слугує фактором змін організації управління знизу і як вже було зазначено при розгляді теорії Ч. Ліндблома відшліфовує діяльність під відповідність її практичності виконання. Таким чином можна підсумувати роль ідеології та прагматизму у сучасних розвинутих теоріях стратегічного управління. При розрізненому інкременталізмі Ч. Ліндблома задовольняється практичність діяльності елементів організації, при цьому сформульована стратегія, загальний вектор та риторичні принципи діяльності залишаються незмінними. Практичне корегування могло б знизу реформувати політику у нейтральну, реакційну, якби ідеології не існувало зовсім, а за інших умов теорія Ч. Ліндблома вказує на компромісність

впровадження ідеологічного методу в бюрократичному апараті, але посилення і продукування його постулатів. Ті, хто критикував та розвивав теорію Ч. Ліндблома робили акцент на можливість навчання, як дієвих осіб, так і їхніх стратегій. При такому навчанні головними інструментами системи стають особисті професійні навички, можливість знаходження ненормативних рішень і формування зрозумілих схем дій що розвивають стратегію одночасно зі змінами. Така модель гнучка, націлена на результат і спирається на прагматичні вміння її дієвих учасників, проте потребує значної волі до змін або мотивації кожного члену у результаті і прояві себе. За інших умов виявляється схильність до рутини, закріплення формальної стратегії і більшої практичності в окремій діяльності.

Важливий елемент критики оптимального рішення був представлений Едвардом Прескоттом та Фінном Ерлінгом Кюдландом в статті «Правила замість дискреції: динамічна неспроможність оптимальних планів» 1977 року[40]. В ній автори вказують на обмеженість прагматичних заходів в умовах автономної гнучкої системи. Впровадження політики оптимальних рішень стимулює акторів системи адаптуватись до змін, що змінює контекст впровадження рішення. Рішення перестає бути оптимальним тому що визначеність умов його прийняття і необхідної реакції вже трансформує аналізовану ситуацію. Автори доводять що при чітких очікуваннях зацікавлених у власній вигоді акторах більш ефективними стають заздалегідь визначені правила економічної політики. Включаючи очікування у перелік факторів що впливають на ефективність політики, неоптимальність заздалегідь визначеного дотримання правил стає ефективнішою за спекуляції. Цей тезис не спростовує мету прагматизму, а тільки удосконалює методи його впровадження. Можна зробити висновки що дискреція буде більш ефективною при обмежених очікуваннях або некумулятивності дій автономних акторів, що можливо в стані кризи або швидких змін. Задача зменшення очікувань є окремим стратегічним чинником що несе в собі як можливості так і загрози. В стабільній системі у сферах для яких характерні зазначені властивості корисно використовувати правила, проте вони повинні нести практичне, нейтральне значення і мати можливість законодавчо змінюватись у відповідності до

ефективності. Зміни повинні проходити не дуже часто і обмежено, щоб їхній вплив не мав зовеликого значення для реакційної діяльності.

Іншою загрозою впровадження оптимального плану що проявляється якраз у стані кризи і швидких змін є ризик популізму. Передумови популізму частіше формуються з критики наявного стану, яка мотивує до змін, як емоційно, так і професійно та егоїстично. Ця мотивація надає живлення новим силам. Так оптимальній стратегії доводиться боротись з відвертим шкідництвом, як з боку старої стратегії, так і прихильниками простих рішень чи особистої користі, і в цій боротьбі відсутність управлінського контролю заради швидкості прийняття ефективних рішень може бути дуже ризикованою. Попри це, також стає незрозумілим хто ховається за ідеями «прагматичних» рішень, адже апелювання до них в політичній агітації широко поширене, що лише підкріплюється невизначенністю заходів, які частіше приймаються на основі екстраординарних, слабо доказових, навичок професіоналів.

Отже найчастіше прагматичні методи впроваджуються або як адаптація системи під ефективні практики, або як скепсис по відношенню до наявної системи. Перший вид має свою цінність у тій організації діяльності де немає раціоналістичного нагромадження, в протилежному випадку стратегія і дійсність розриваються підтримуючи риторичний зв'язок. Цей розрив зрештою призводить до колапсів які не може пояснити ідеологія і в цей момент своєї сили набуває скепсис щодо її доцільності. Скепсис, як було описано Т. Вебленом, руйнує причинно-наслідкові зв'язки, але не може затвердити неанімістичне знання[14, с.13]. Це процес раціоналізації звичного порядку, який необов'язково призведе до кращого, як описував Й. Шумпетер[2, с.150]. Нова організація діяльності по суті експериментальна і тому потребує ті навички, при яких експеримент скоріше буде успішним. При цьому класифікація експертів або мотивованих до розвитку осіб є питанням в більшій мірі довіри.

Куди важче розробити систему при якій чітка організація діяльності не конфліктує з експериментуванням та волею до розвитку. Дослідженням цього конфлікту зайнялись Дарон Аджемоглу та Джеймс Робінсон в книзі «Чому нації

занепадають?» 2012 року[41]. Аналізуючи історію багатьох країн та регіонів вони дійшли висновку щодо послідовної змінності економічних та політичних інклюзивних та екстрактивних інститутів. Економічні та політичні інклюзивні інститути залучають в себе нових членів та ідей розбудовуючи нову інфраструктуру розвитку, нехтуючи аналітикою та переважно особистими інтересами, адже радикальне формування нової системи буде корисно кожному з членів. Коли організація сформована, більший акцент приділяється деталям, аналітиці, олігопольній конкуренції, контролю, інклюзивні інститути змінюються на екстрактивні через які поріг входу в організацію значно підвищується, а інтереси учасників полягають у збереженні становища, а не розвитку. Ефективною стає та послідовність, за якою при зміні інститутів зберігаються успішні традиції їхнього прояву, а сама зміна проходить вчасно і легко.

Висновки до розділу 2

У другому розділі дослідження було здійснено комплексний теоретико — методологічний та ретроспективний аналіз взаємозв'язку економічної ідеології та практичної економічної політики на сучасному етапі. Дослідження охоплює еволюцію світоглядних парадигм ХХ століття, типологізацію економічних ідеологій, деструктивні прояви ліберального догматизму на міжнародній арені, а також мікроструктурні механізми стратегічного делегування й прийняття рішень в організованій діяльності.

Описано перебіг подій від кризи концепції *laissez-faire* та Великої депресії що актуалізували кейнсіанську логіку державного регулювання, яка з локальної моделі переросла у всеосяжний інструмент післявоєнної відбудови та міжнародного фінансового регулювання. Подальша криза 1970-х років ознаменувала дзеркальний ідеологічний розворот — утвердження монетаризму й неолібералізму, що найвпливовіше втілилися в політиці «рейганоміки» та «тетчеризму». На міжнародній арені цей процес фіналізувався у формі «ринкового фундаменталізму» та Вашингтонського консенсусу, які, як доводять критичні концепції Еріка Райнерта та Джозефа Стігліца, проявили свою деструктивність через ігнорування

національних контекстів, витіснення альтернативних теоретичних шкіл та ігнорування базових правових передумов капіталізації, описаних Ернандо де Сото.

Описано типології економічних ідеологій на основі трискладового розподілу економічної науки Джона Невілла Кейнса на нормативну, позитивну економіку та «мистецтво економіки». Визначено три фундаментальні типи побудови ідеологій:

Високомодерністські теорії, які спираються на радикальну віру в науковий раціоналізм і технократичне проектування, що часто веде до умоглядних спрощень і провалів, але легітимізує всепроникну роль держави;

Систематизації реалій, які формують специфічну «економічну мову» наявного стану, проте з часом консервують диспропорції через свою статичність;

Експансія моделей, що поширюються завдяки ефективності їхніх інструментів у конкретних умовах, але несуть ризики зворотних наслідків у разі запозичення без врахування контексту.

Пояснено, що будь-яка прагматична модель у процесі наукової конкуренції та поширення в дискурсі неминуче редукується до спрощених догм заради панування в полі суперечок, оскільки саме в суперечках закріплюються ідеології.

У контексті мікрорівневого аналізу організованої діяльності досліджено феномен стратегічного делегування через призму методології та апарату дії. Спираючись на категорію «дисципліни статусу» Торстейна Веблена та драматургійний підхід Ірвінга Гоффмана, доведено, що бюрократичний апарат використовує ідеологічні конструкти як готовий «образ дій» та інструмент інституційної нормалізації. Командні відіграші, демонстрація та ідеалізація ролей мінімізують автономну гнучкість виконавців, згуртовуючи їх навколо збереження символічного статусу та приховування системних помилок.

З іншого боку, дослідження процесів прийняття рішень виявило фундаментальне протистояння між раціонально-всеосяжними методами та реальними практиками. Концепція розрізненого інкременталізму Чарльза Ліндблома продемонструвала, що управлінці діють прагматично, звужуючи аналіз до кількох альтернатив та здійснюючи лише ситуативне корегування політики, тоді як великі теорії виконують суто риторичну функцію обґрунтування в дискурсі.

Недоліки цього підходу — загрозу стагнації та нормалізації дефектів системи — розкрила критика Єхезкеля Дрора, що зумовило розвиток логічного інкременталізму Джеймса Брайана Куінна та Карла Вейка, де стратегія гнучко формується в процесі дії. Нарешті, інтеграція теорії Фінна Ерлінга Кюдланда та Едварда Прескотта про динамічну неспроможність оптимальних планів дозволила зробити висновок, що в умовах раціональних очікувань автономних акторів жорсткі, заздалегідь визначені правила економічної політики є ефективнішими за постійну спекулятивну дискрецію.

Таким чином, за результатами другого розділу доведено, що практична економічна політика сучасності розгортається в координатах постійної напруги між ідеологічною нормалізацією та прагматичною адаптацією. Цей висновок закладає надійне методологічне підґрунтя для дослідження конкретних суперечностей і тенденцій формування економічної політики в соціальній, політичній та національній сферах, що виступає предметом наступного розділу роботи.

РОЗДІЛ 3. ІДЕОЛОГІЯ ТА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА: ТЕНДЕНЦІЇ ТА СУПЕРЕЧНОСТІ

3.1 Розрив раціоналізації в соціальному вимірі

Джеймс Скотт в книзі "Благими намірами держави" вводить давньогрецьке поняття "мефіс"[25, с.309]. Воно означає практичні навички та знання набуті людиною з досвідом. Мефіс має власне, відрізане від раціонального виявлення. Дж. Скотт наводить приклад суперечності цих методів пізнання під час заселення Америки європейцями. Коли перші поселенці намагалися зрозуміти коли настає час саджати місцеву культуру, вони спитали в індіанця і отримали відповідь що висаджувати кукурудзу треба коли дубові листя стануть за розміром з вухо білки[25, с.311]. Ця кореляція представляє з себе взаємодію природних явищ в конкретному місці, конкретних явищ, що дозволяє людині адаптуватись під зовнішні умови. На противагу цьому, європеєць аналізуючи більш універсальні явища, надавав би більш універсальні відповіді, наприклад конкретну дату або суму квадратів щоденної температури з початку року[25, с.313]. Ці знання були б обмежені у просторовому використанні (адже в одному регіоні сезон настає раніше ніж в іншому), хоча це одне з завдань універсалізації, були б точними, але менш ефективними у прийнятті окремого рішення (конкретна дата це чіткий орієнтир, але природні умови в меншій мірі залежать від конкретних днів), або були б абсолютно непрактичними.

Мефіс же не є продукованим знанням та не підходить під чітку систематизацію, але спроможний на ефективний результат ігноруючи раціоналістичні принципи що для сучасної людини сприймається скоріше дивно. Бажання поселенців підпорядкувати місцеві взаємовідносини з природою чіткій системі знань зумовлюється відсутністю часу на адаптацію, при вкрай складних умовах існування, особливо в Північній Америці, та вірою в продуктивність раціоналістичних методів що закріпилась в протестантській етиці перших поселенців, а також розвивалась першими представниками інтелектуальної еліти вже незалежних Сполучених Штатів. Що корінні американці, що поселенці однаково повинні були впоратися з природою задля виживання, але якщо індіанці

послугувались столітніми традиціями та дуже специфічними місцевими навиками, які надавали необхідні знання, то в європейців завдяки їхньому світогляду були більш універсальні звички, такі як віра в працю, в консолідацію, в права власності що підкріплювалися інструментами раціоналістичного узагальнення, калькуляції та обліку. Традиційні цілі європейської людини побудувати місто та систему землеробства, що за своєю організацією не були притаманні регіону, супроводжувались властивими методами та знаннями, та по мірі процесу адаптувались до викликів середи. При заселенні на континент європейці не мали при собі значних матеріальних благ, проте мали розуміння необхідності консолідації для виживання перших з них.

Всі ці описані навички та цілі європейців дозволили їм не "відкотитися" у розвитку на тисячоліття назад після того як вони покинули Європу, і в процесі реалізації своїх цілей вони стикалися з труднощами що неможливо вирішити лише технічними вміннями. З цього формується американський прагматизм. На фундаменті державотворчих, господарських інститутів, суспільства поселенців намагаються впоратися з середою та формують нові звички та знання що дозволяють зберегти цей лад. Почавши з віри в традиційні принципи та базові методи їхнього задовільнення, яким характерне узагальнення та систематизація та які принесли результат, американці продовжили навчаючись місцевому знанню, як адаптувати устрій щоб він погоджувався з реаліями життя. Навіть представники Високо Просвітництва Америки попри свою визначну роль у формуванні американської державності також відомі своїми суто практичними винаходами, як наприклад Бенджамін Франклін створивший біфокальну лінзу, компактну піч та громовідвід, або ж Томас Джефферсон зробивший копіювальний поліграф чи Джордж Вашингтон який розробив ряд інновацій в сільському господарстві.

Можливості європейської консолідації мали величезні переваги над індіанським ладом і зокрема заперечували ефективність мефісу для організованої діяльності. Якщо використання узагальнень в одиничному, прикладному досвіді скоріш за все призведе до невдачі, то при масштабуванні використання методу статистичний ефект може призвести до відносної ефективності, зберігаючи ризик

провалу. Державне утворення використовує найширші статистичні методи для свого підтримання, для розповсюдження своєї дії на всі можливі сфери. Держава як експлуататор та як механізм суспільної взаємодії на певних етапах свого розвитку не може дозволити собі непідконтрольну діяльність. Хоча політики вільного розвитку окремих сфер та зменшення розриву статистичної достовірності що виникають при державному управлінні і не є виключенням з правил, втім вони є похідними, реалізуючи основне завдання контролю та примноження ресурсів. Чим більшою стає держава, тим значущою стає її соціальна відповідальність. При проникненні держави у все більшу кількість сфер діяльності, окрема людина або група має все менше можливостей не залежити від наслідків державного управління.

Сама по собі концепція соціальної відповідальності держави з'явилась в ХІХ столітті. Звісно і до того населення було в колі інтересів державників, через залежність держави від ресурсів, легітимність влади та божественну відповідальність монархів за своїх підлеглих, а дискусії щодо суспільної чи монструозної ролі держави велись ще з ХVІІ століття. Але саме після Французької революції, Віденського конгресу та Весни народів держава утвердилась як національна машина що вже не може бути не відповідальною за націю. За результатом набуття державою такої ролі, окрім всіх надзвичайних здобутків та втрат, з'явилися також два значних обмеження в соціальному вимірі, що пов'язані між собою — це введення високомодерністських програм, описаних Дж.Скоттом[25], та залежність від нормативного поля держави.

Ернандо де Сото в своїй книзі «Загадка капіталу» задається питанням чому ліберальні реформи ефективні в країнах Західного світу і провальні в інших[33]. Для пояснення цієї проблеми він описує досвід рідного Перу. Як і більшість неєвропейських країн світу перших років ХХІ століття, Перу має велику частку населення за межею бідності. Проте попри таке визначення, цей прошарок населення не голодує, не живе на вулиці та не шукає роботи. Насправді більшість з тих хто живе «за межею бідності» це населення околиць великих міст, хто не мав можливості побудувати своє життя згідно з умовами які надає держава. В

результаті урбаністської революції середини ХХ століття велика маса населення мігрувала до міст, Держава не була до цього готова і не дивлячись на потребу в житлі в містах не було відповідної пропозиції землі, тому мігранти почали селитися на околицях, на землі яка юридично їм не належала, але і ніким не використовувалась. З часом такі поселення обзавелися власною інфраструктурою: малим бізнесом, школами, лікарнями, від місцевих для місцевих. Люди, що живуть так поколіннями не виживають і не голодують, вони цілком можуть бути ефективною частиною суспільства, але позбавлені такої можливості.

Весь цей прошарок населення залишився поза юридичними нормами, не має можливості вийти з цієї середи та ігнорується державою. При спробі узаконити своє житло чи роботу вони стикаються з величезними бюрократичними обмеженнями в кращому випадку, а в гіршому і з юридичним покаранням. Хоча, як зазначає Е. де Сото, ці люди наділені неабиякими підприємницькими навиками, адже розуміють що потрібно навколишньому суспільству, вміють побудувати прибутковий бізнес та навчені корисним хитрощам на досвіді обходу державних обмежень. Але розширити можливості своєї економічної діяльності вони не можуть, бо не можуть перетворити власне майно у капітал. Через що, що міжнародні гранти, що державні реформи які мають за ціль лібералізацію економіки та підтримку підприємницької діяльності стосуються лише тих верств населення, в яких немає економічних обмежень, ігноруючи тих хто складає головну зацікавлену та спроможну групу.

Ернандо де Сото згадує як формувалося правове поле Сполучених Штатів та Європи, що поступово закріплювало існуючі відносини власності в суспільстві. З часом ці кумулятивні міри поєдналися в одну виточену юридичну систему прав власності при якій фізична або юридична особа має майже всі правові інструменти щоб задовільнити свої бажання діяльності, а держава має як ефективний кодифікований реєстр дій, так і можливості правовим шляхом прямо впливати на економічну діяльність. Проте при просуванні ринкової політики за межі Західного світу, ці країни забувають історію свого розвитку і обмежуються лише макроекономічними програмами, що лише посилюють нерівність. Е. де Сото

називає головною проблемою країн що розвиваються накопичення «мертвого капіталу» і вказує на необхідність зміни правової системи та включення в неї прошарку населення «за межею бідності» що нарешті сформує передумови економічної активності цілої верстви населення та зробить державну політику значно ефективнішою.

Іншим прикладом слугує руйнація державності в пострадянських республіках в 90-х роках. Радянський союз за час свого існування зруйнував більшість економічних інститутів на своїй території надавши доволі обмежену альтернативу, через що майже все населення в тій чи іншій мірі жило подібно до перуанських мігрантів. Ще гіршою ситуація стала після розвалу СРСР і проголошення незалежності республік. В більшості з них одразу впроваджувались ринкові реформи ігноруючи відсутність інфраструктури ринкових відносин. В результаті бізнес став дуже агресивним, та користувався всіма можливими інструментами, в тому числі корупцією, шахрайством, бандитизмом та олігархією. В країнах довго не впроваджувались міри правового обмеження економічної діяльності, а коли все ж таки впроваджували — не мали можливості забезпечити їхнє виконання. Чим слабшою стає держава, тим складніше їй відновитись і як наслідок тим більше вона інтегрує в себе звичні інструменти відносин у суспільстві. Формується ситуація, яку Д. Аджемоглу та Дж. Робинсон в книзі «Вузкий коридор» називають «кліткою норм»[42, с.23]. За таких умов суспільні традиції стають важливішими за правову систему чи бажання розвитку, а такі інструменти як корупція стають ефективнішими ніж її відсутність.

В результаті неспроможності держави гарантувати захист прав населення, в населення формується вкорінений скептицизм. Люди які побудували свої сім'ї під час 90-х років на власному досвіді знають і те що держава може зникнути, і те що державна політика може діяти у чийхось інтересах та не турбуватися про власних громадян, і те що при необхідності в держави може не бути можливостей впровадити необхідних заходів. Підкріплюється цей скепсис необхідністю людини покладатися виключно на себе щоб задовільнити потреби сім'ї у захисті та інших благах що проявляється в «сімейному патерналізмі». При цьому недовіра до

державних інститутів нормалізує використання неправових заходів, як все та ж корупція. З часом країні стає все складніше вийти з цієї пастки, адже попри внутрішні обмеження корисливо вмотивованих кіл, довіра від населення з досвідом кризи державності не повертається.

Отже, сучасна держава гарантує дотримання правової системи, облік та заходи підтримки внутрішнім акторам, маючи настільки значну частку в суспільній діяльності що формує саму структуру діяльності, а зменшення цієї частки призведе до серйозних втрат. Найкращим прикладом розвитку ролі держави є історія Сполучених Штатів Америки. Американські першопоселенці формували державотворчі інститути як фундамент свого виживання.

Рис. 3.1 Зростання державних витратків США в період 1789-1970 роки [43]

В створенні міст та ферм формувалася американська культура та реалізовувалось священне завдання пуритан в опануванні природи працею. Для цих завдань були невластиві місцеві практичні знання індіанців, що витіснялися жорсткими, раціональними методами при загальній цілі консолідації ресурсів.

Війна за незалежність була особистим інтересом американських економічних та політичних акторів, чиї можливості були обмежені британським протекціонізмом, а також в новій американській культурі сформувався скепсис щодо доцільності формальної влади монарха. Створена по закінченню війни

конституція, що закріпила об'єднання тринадцяти колоній у незалежну американську державу, тим не менш стимулювала самостійний розвиток штатів і була розроблена за ідеями підтримки суспільної взаємодії та юридичного закріплення інклюзивних традицій цієї взаємодії. Американське суспільство, яке знов, таки послуговувалось ідеями опанування землі, опанування фронтиру, будування «міста на пагорбі» з Нагорної проповіді Христа, негативно сприймали спроби централізації та обмеження власної автономії, тому державний апарат став в першу чергу місцем де, маючи можливості та авторитет, утворюються корисні для суспільства рішення, які цим суспільством приймаються, без силової можливості держави самостійно їх вводити. Як приклад, першим міністром фінансів США Александером Гамільтоном був створений Центральний банк США для випуску та оперування власною валютою у складні післявоєнні часи, але вже через десять років установу було скасовано через загрозу концентрації влади. Друга спроба заснувати Центральний банк також провалилась і США існували без централізованого фінансового органу аж до 1913 року коли заснували Федеральну Резервну Систему.

Навіть під час Громадянської війни державні сили слугували в першу чергу підтримкою та засвідченням руху підтримки двох різних суспільних ладів, традиційного Півдня та промислової Півночі, представники яких і склали основу політичного руху та економічної й військової сили у війні. Перемога Півночі затвердила промислову консолідацію ресурсів, не обмежену телеологічними передумовами Півдня та агресивніше використовуючи раціоналістичні інструменти що тепер вже відштовхували американські традиційні місцеві практики господарювання. Раціоналізація, як це було описано Й. Шумпетером, Т. Вебленом, М. Вебером, стала перетворюватись з методів покращення оперування явищами при окремому застосуванні, в нейтральні інструменти недефективного оперування великими масивами таксономічних явищ, що загрожує практичною неефективністю в окремих проявах, руйнацією альтернативних видів консолідації ресурсів та нормалізацією збагачення окремих властителів. Ідеологічне продукування знань в таксономічному полі довершило цей розрив, сформований

використанням інструментів таксономічних змін, теорією споживання що засвідчує вже змінене становище економічних відносин, в якому мотиви споживання ефективніші за мотиви виробництва.

Якщо в Європі впровадження соціальної відповідальності розвивалося разом з розвитком промисловості, соціалістичним та демократичним рухом, поступово вводячи багатопартійні парламенти, соціальне страхування, громадянства, профспілки і т.д., то в Америці опір централізації влади зберігався і під час бурхливого розвитку промисловості, а демократичні впровадження зберігались ще з часів проголошення незалежності і не набирали нових тенденцій. Зміни у державному регулюванні почали з'являтися на межі XIX та XX століть. В першу чергу вони стосувалися створення антимонопольного законодавства при президентів Бенджаміні Гаррісоні, та подальшої боротьби з великим капіталом президента Теодора Рузвельта. Остаточне створення «великої держави» завершилося при політиці президента Франкліна Делано Рузвельта, який на ґрунті Великої депресії та участі в Другій світовій війні впроваджував федеральні органи влади що остаточно закріпили уряд Сполучених Штатів Америки як головного актора в США. Після цих змін і до сьогодні державний апарат Штатів лише посилює свою владу, залишаючи все менше непідконтрольних, неінтегрованих в себе сфер діяльності і все більше впливаючи на діяльність окремих економічних та політичних акторів.

3.2 Політичні обмеження та можливості компетентного застосування методів

В сучасних реаліях економічна політика все більше відмежовується від економічної сфери. Держави все частіше формують держзамовлення та інвестують у виробництво не заради розвитку економіки, а для геополітичних бенефіцій. Незліченна кількість міжнародних економічних організацій, взаємодій, угод, грантів та тарифів які слугують полем політичної гри, і в меншій мірі послуговуються ефективністю взаємодії або практичністю угод. Тарифна війна розпочата президентом Дональдом Трампом, в якій за різницю в ціні в першу чергу

платить американський громадянин, має на меті привести до двосторонніх угод з послаблення тарифної політики. Двосторонні угоди між союзниками про послаблення обмежень на експорт/імпорт конкретних товарів, на які немає попиту на ринку. Використання міжнародних економічних конференцій для маніпулювання політичними орієнтаціями. Вкрай важко знайти приклади практичної зовнішньої економічної політики окремої країни, чиї дії не зумовлюються необхідністю, хоча і такі безумовно є.

Все це лише підриває авторитет формування економічної політики. Виникає відчуття що політична еліта країн зовсім не прислуховується до думки економічних експертів, як тих хто працює в уряді так і зовнішніх. Проте це не зовсім так. Дені Родрік розрізняє політичних та неполітичних економістів[19]. Перші вступають в політичну дискусію, вони коментують рішення влади, поточну ситуацію, необхідні заходи формуючи публічне поле певного академічного консенсусу якому протиставляється інший консенсус. Найбільше вони активізуються під час передвиборчих кампаній, як представники розробки або підтримки економічної програми кандидата, або під час економічних викликів коли вони можуть надати всю палітру різних поглядів оперуючи при цьому доказовими матеріалами. Неполітичних вчених відрізняє в першу чергу велика складність надати сформовану відповідь на поточні проблеми. Вони займаються тихою роботою з аналізом і можуть робити конкретизовані висновки окремих досліджень, і те без особливої впевненості в результаті при зміні умов. Вони не мають публічної репрезентації, але більшість неполітичних економістів сходиться в критиці догм і рішучих закликів їхніх політичних представників. Іноді певні неполітичні економісти «вистрелюють» політизованими роботами, бажаючи внести свій вклад в економічну політику, які з радістю приймаються до уваги в публічному полі, як і певна частина політичних економістів мають академічні здобутки в окремій сфері економічної діяльності.

Через цей розрив економічний аналіз в публічному полі зводиться до широких, всіма апелюваних концепцій, вибір конкретної з яких глядачем дискусії або політичним керівництвом відбувається за рахунок простих симпатій і логічних

припущень відповідності концепції реаліям змін. При цьому самі концепції адаптуються до політичних рішень, в тому числі тих які в меншій мірі спираються на економіку, хоча такими себе позиціонують, і щоби виправдати чи оскаржити такі рішення влади експерти апелюють до геополітичних економічних наслідків. В результаті такої широкої дискусії що спирається на позаекономічні дії держави страждає репутація економіста, адже дискусія характеризується статичною впевненістю опонентів і відсутністю висновків, а самі економічні рішення постійно зазнають невдачі, адже першочергово спираються на непрактичні політичні мотиви. Нормативна економіка радикалізується, позитивна економіка замикається в самій собі, а мистецтво економіки покладається на плечі функціонерів. Втім останній сфері повинно приділятися набагато більше уваги у впровадженні змін. Роль керівного економіста не може обмежуватись лише кабінетною діяльністю, а інакше він посилюватиме розрив між заходами і їхніми наслідками. Роль керівного економіста повинна бути простором для закріплення гнучкості економічної парадигми та спроб використати своїх ідеї на практиці. На противагу мережевому впливу фрагментарного аналізу та прийняття рішень бюрократичного апарату може бути поставлена точкова експертиза конкретних проблем з впровадженням практичних заходів за конкретних умов. Обмеження правил, як механізму більш ефективного ніж оптимальний план за умов високих очікувань, не означає що аналіз проблеми повинен обмежуватись аналізом чинників застосування чи не застосування правил.

В другому розділі досліджувалась політика Вашингтонського консенсусу як зовнішній прояв економічного догматизму розвинутих країн. Ідеї неолібералізму що набрали своєї актуальності в США та Великобританії, а також акцентовано впроваджувались наприклад в Перу та Чилі оформились в одну чітку програму реалізацією якої в бідних країнах та тих що розвиваються зайнялись міжнародні організації, передусім МВФ. На тлі критики кінця 90-х років, в 1998 році був сформований Сантьягський консенсус[44, с.619]. Він пропонував перевести акцент з макроекономічних показників до покращення якості життя, розвивати інклюзивні інститути, акцентовано вирішувати проблему бідності, не мінімізувати роль

держави, а робити її спроможною виконувати те регулювання, яке є її завданням. Зі Сантьягським консенсусом погоджувався тодішній президент Світового банку Джеймс Вульфенсон, проте фактичне його застосування було вкрай обмеженим.

Сантьягський консенсус був програмою «здорового економіста», але потребував серйознішого аналізу, більш складних заходів змін та менш формальних критеріїв дотримання вимог чим обмежував державницький характер контролю макроекономіки від Міжнародного Валютного Фонду. Пол Кругман згадує статтю 2010 року головного економіста МВФ Олів'є Бланшара в якій критикується політика дотримання двовідсоткової інфляції[26, с.142]. Ця стаття Кругманом описується як самоаналіз передумов двадцятирічної політики МВФ, який на диво був опублікований, ще й людиною з настільки високою посадою. Тож впровадження загрозливих чинників глобалізації продовжувалося до 2008 року, ставши причиною поширення кризи на весь світ, а заходи виходу з кризи не змінили цієї тенденції.

Ерік Райнерт називає цю тенденцію колоніальним впливом, що руйнує спроби побудувати власну промисловість країн що розвиваються[17]. «Цілі тисячоліття» та програми лібералізації актуальні для потенціалу розвинутих ринків, в країнах що розвиваються фіксують вільні ринки на слабкому рівні розвитку промисловості що надмірно ризиковано при втратах інвестицій чи спробах балансувати кризи. Е. Райнерт вважає таку політику не просто некомпетентним догматизмом, а лицемірством великих країн, адже лібералізація слабких ринків дозволяє зайти іноземному капіталу та розвивати транснаціональні корпорації, економічний внесок яких концентрується в розвинутих країнах. В цьому плані Е. Райнерт суперечить з П. Кругманом, вважаючи що розвинуті країни що диктують не розвинутих ліберальні умови, «вдома» користуються більш прагматичною політикою. П. Кругман же десятиліттями доводить що внутрішня економічна політика США та Європи припускається все тих же догм, що і міжнародна. Прояснення цієї суперечки полягає в історичному розвитку, який описує Е. де Сото[33, с.96]. В США має місце довга еволюція ідейних та матеріальних явищ, поступового юридичного закріплення правових норм, розвитку

виробництва, інструментального та наукового вирішення викликів часу. Той самий лібералізм Адама Сміта та Девіда Ріккардо в першу чергу був ефективним методом реалізації промислового потенціалу розвинутих країн того часу[2, с.89]. Або кейнсіанство та власне неолібералізм. Але наукова еліта цих країн забуває про розвиток інституцій, як передумови економічних змін, а тому розповсюджують тенденцію вважаючи що всі чинники для її реалізації вже сформовані. Таким чином, хоча економічна дискусія в США може залишатися безнадійно політизованою та догматичною, втім матиме обмежений ефект на формування економічної політики.

Після ковідної кризи 2020 року, наслідки якої також підсилені політикою лібералізації, та подальшої геополітичної напруги був сформульований Корнуоллський консенсус. Він передбачав необхідність державного залучення у розвиток критичних сфер промисловості, таких як зелена промисловість та штучний інтелект, акцент на стратегічних умовах розбудови за яких держава може регулювати сферу, на противагу найбільш прибутковому розташуванні підприємства, акцент на глобальних суспільних благах, як зменшення вуглецевого сліду, але при цьому деглобалізація світової економіки та розділення її на макрорегіональні блоки. Якщо Вашингтонський консенсус був саме міжнародною економічною програмою, хоча й провальною та тією, в реструктивному результаті якої зацікавлені економічні агенти великих країн, а Сантьягський консенсус був настільки інтерактивним що не зміг бути оформлений у програму, то Корнуоллський консенсус повністю позбавлений цілі міжнародного економічного розвитку та представляє з себе політику посилення власної та союзницької економіки. Попри формальне затвердження необхідності міжнародної відповіді на економічні виклики, насправді Корнуоллський консенсус став формалізацією економічних заходів геополітичної боротьби. Великі країни виходять з міжнародних кліматичних, юридичних та військових домовленостей, але згуртовані в затвердженні мінімального корпоративного податку в світі, закриваючи тим самим офшорні можливості для бізнесу. Відмовляючись та критикуючи ліберальний догматизм, економічне дискусійне поле цих країн не стає

здоровішим, а підлаштовується під політичні цілі. Деякі з економічних заходів нових реалій економічно доцільні, але їхня загальна ціль зумовлена геополітичним протистоянням та підготуванням умов до конфронтації.

3.3 Ідеологічний вплив на формування економічної політики в Україні

У формуванні економічної політики в Україні протягом періоду її незалежності простежується складна взаємодія між державною орієнтованістю та суспільними інститутами. Осмислення українського досвіду економічного будівництва вимагає застосування теоретичних концептів, викладених у попередніх розділах.

Розпад Радянського Союзу залишив Україну не лише в стані глибокої економічної рецесії, але й в умовах державного вакууму. Радянська високомодерністська економічна ідеологія, що ґрунтувалася на тотальному плануванні та ігноруванні природної динаміки економічної взаємодії, зазнала нищівного краху, на її місце мала прийти нова наукова парадигма, якою на початку 1990-х років безальтернативно став ліберальний догматизм. Відмова від командно-адміністративної системи не означала миттєвого переходу до чистого ринкового прагматизму. Навпаки, економічний транзит України супроводжувався перманентним зіткненням рудиментів радянського патерналізму з неоліберальним консенсусом інституційних норм європейської інтеграції. У цьому контексті економічна політика держави не може розглядатися як результат раціонального вибору, вона є продуктом складного компромісу між ідеологічними установками суспільства, інтересами політико-економічних еліт та зовнішніми геополітичними векторами.

Початковий етап трансформації української економіки характеризувався глибоким ідеологічним дуалізмом. З одного боку, на рівні риторики відбулася різка переорієнтація на ідеологію вільного ринку. З іншого боку, суспільство та державний апарат залишалися носіями радянської інституційної пам'яті. Академік В. М. Геець у своїй праці «Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку» аргументовано доводить, що інституційна інерція та

збереження патерналістських очікувань населення суттєво деформували ринкові реформи[45].

Нова ідеологічна рамка миттєво зіткнулася з реальністю відсутності легітимної правової системи захисту приватної власності. Більшість населення була змушена виживати поза межами формального регулювання, тоді як правовий вакуум заповнився агресивним бізнесом, корупцією та формуванням олігархії. Держава, яка не встигла інституційно зміцніти, імплементувала в себе звичні тіньові інструменти суспільних відносин. Ця ситуація ілюструє концепцію «клітки норм», описану Дароном Аджемоглу та Джеймсом Робінсоном. Унаслідок кричущої неспроможності держави гарантувати захист прав та рівні умови гри, у населення сформувався глибокий скептицизм щодо державних інститутів. Люди звернулися до «сімейного патерналізму» та корупційних зв'язків як до більш надійних та життєво необхідних методів виживання. Прагматизм в українських реаліях редукувався до рівня мікроекономічного, ситуативного пристосування, тоді як на макрорівні риторична імітація ліберальної орієнтованості поєднувалась з риторичною імітацією захисту національного виробника та громадянина.

Сформований за кліткою норм вид «держави-опікуна» змушував уряди керуватися специфічним електоральним прагматизмом: щоб уникнути соціальних вибухів, держава продовжувала субсидувати неефективні підприємства, штучно підтримувати зайнятість та утримувати низькі тарифи на енергоносії. Такий підхід, хоча і був тактично практичним для збереження політичної стабільності, стратегічно призвів до консервації технологічної відсталості та виникнення хронічного дефіциту державного бюджету. Як зазначають видатні українські економісти А. А. Чухно, П. І. Юхименко та П. М. Леоненко в підручнику «Сучасні економічні теорії» досліджуючи процеси інституційних перетворень, невідповідність між новими ринковими формами та старою ментально-ідеологічною базою призвела до виникнення «інституційних пасток», коли декларовані ринкові інститути на практиці почали обслуговувати неконкурентні інтереси[46].

Так, на межі 1990-х та 2000-х років економічна політика України набула виражених рис рентоорієнтованого капіталізму. Андерс Аслунд у фундаментальній праці «Україна: що пішло не так і як це виправити» класифікує цю модель як результат симбіозу державної бюрократії та великого капіталу[47]. За його висновками, головним гальмом економічного розвитку України стала не стільки хибність самих принципів вільного ринку, скільки масштабне захоплення держави олігархічними групами. Формальна приватизація відбулася, але замість ефективної конкурентної економіки виникла система генерації ренти. Держава перетворилася на механізм перерозподілу суспільного багатства на користь вузького кола осіб через енергетичні субсидії, монополізацію цілих галузей та контроль над державними підприємствами. Поведінка нової економічної еліти була спрямована на максимізацію прибутку через доступ до державних ресурсів, як приклад приватизація за заниженими цінами, газовий арбітраж та податкові пільги.

Внутрішні економічні дискусії того часу часто апелювали до політики «економічного націоналізму» та «захисту вітчизняного виробника». Матеріали Центру економічного розвитку під керівництвом О. Й. Пасхавера переконливо демонструють, що під гаслами національної економічної безпеки формувалася монопольний олігархічний капітал. Таким чином, ідеологія протекціонізму була інструменталізована для обслуговування вузькокорпоративних інтересів, що на довгі роки загальмувало розвиток малого та середнього бізнесу, який мав би стати основою середнього класу.

Усвідомлення провалу чистих неокласичних рецептів на тлі інституційних передумов української державності стимулювало розвиток інституціональної економічної думки в самій Україні. Глибокі, соціокультурні передумови проблеми українських інститутів розкриває О. Й. Пасхавер. Він артикулює фундаментальну тезу процесу трансформації: спочатку формуються цінності, а вже потім — інститути та закони. Аналізуючи причини хронічного економічного відставання України, О. Й. Пасхавер вказує на те, що століття бездержавності та перебування у складі екстрактивних імперій виробили в українців специфічну «стратегію виживання». Цій стратегії притаманні прихованість, тотальна недовіра до будь-якої

формальної влади, уникання спільної відповідальності та вкрай низька здатність до макрокооперації. У такій системі координат раціональні західні інститути просто відторгаються суспільством, оскільки вони не резонують із внутрішнім мефісом. Академік А. А. Чухно, обґрунтовуючи методологію перехідної економіки, наголошував, що інституціональна теорія збагачує та доповнює інструментарій класичної та неокласичної шкіл, відкриваючи новий етап у розвитку економічної науки. Він доводив, що економічні закони не існують в абстрактному вакуумі, їхня ефективність цілком детермінується якістю наявних інститутів — правилами гри, традиціями, культурою та системою права. Слепе копіювання західних моделей без побудови інклюзивних політичних та економічних інститутів призводить лише до деградації системи. Інституціональний підхід аргументовано пояснив, чому стратегія «шокової терапії» спрацювала в Польщі, але обернулася тривалою стагнацією та інституційною деформацією в Україні.

Послідовно до академіка А. А. Чухно, академік В. М. Геєць в зазначеній праці пропонує модель ендогенно орієнтованого розвитку. Критикуючи як радянський адміністративно-командний етатизм, так і деструктивний ринковий фундаменталізм 1990-х, він обґрунтовує необхідність гармонійного партнерства між суспільством, державою та економікою. Держава, за Геєм, не повинна самоліквідуватися до статусу «нічного сторожа», але й не має перетворюватися на корупційного диктатора. Її роль — бути компетентним стратегом і координатором, що захищає національні інтереси в умовах агресивної глобалізації.

Співпраця України з МВФ та Світовим банком базувалася на парадигмі Вашингтонського консенсусу. Як було детально проаналізовано раніше, експансія моделей міжнародних організацій часто відбувалася з ігноруванням відсутності відповідної інфраструктури ринкових відносин у країнах транзитної економіки. Для українських урядів звернення до МВФ рідко було продиктоване широкою ідеологічною прихильністю до неолібералізму, це були вимушені кроки в умовах загрози дефолту або просто виконання вимог задля наповнення бюджету. Тим не менш, політика ринкової орієнтації східноєвропейських країн 1990-х років послуговувалась ідейною та матеріальною підтримкою від МВФ, що одночасно

надавало політичної підтримки проведення ринкових реформ, та збагачувало кримінальну еліту яка була першим вигодонабувачем цих реформ. Ситуація змінилась після кризи 1998 року, яка найбільше вдарила по Росії та Україні. Провал економічних реформ та політики МВФ остаточно підірвав довіру населення до державності та поставив на перший план політичних інтересів ринковий скептицизм та радянський ресентимент. В Росії кримінальна еліта скористувавшись цими суспільними настроями почала формувати ідею власного шляху повернення втраченої величі, відмежувавшись від лицемірного Заходу, а в Україні значно посилилась політична напруженість питання геополітичної орієнтованості країни до Європи чи до Росії.

Економічна стратегія Росії щодо України тривалий час базувалася на ідеї «пострадянської інтеграції», що реалізовувалась залученням України до економічних організацій по типу Митного союзу, Співтовариства Незалежних Держав та Євразійської Економічної Спільноті в статусі спостерігача, та підкріплювалася впливовим інструментом ціноутворення на енергоносії. Росія пропонувала Україні обмін: дешевий газ та гарантовані ринки збуту для немодернізованої української промисловості в обмін на часткову втрату економічного суверенітету та ідеологічну лояльність. Цей фактор тривалий час розколював український політикум, адже екстрактивна економічна вигода вступала в прямий конфлікт із орієнтацією на державну незалежність. Подальша еволюція цього розколу супроводжувалась мінливістю домінуючого вектору геополітичної орієнтації та економічного популізму.

Значний вплив на формування економічної політики має внутрішня політична конкуренція, яка в Україні традиційно супроводжується боротьбою між відірваними від життя доктринами та заходами короткострокового покращення. Популізм в економіці України виступає як підтримана політичним колом форма дії, що апелює до абстрактно реалізованих цінностей та спрощених рішень складних проблем.

Політичний прагматизм (бажання виграти вибори) постійно змушував політичні сили інтегрувати популістські ідеологеми у свої програми, що робило

економічну політику держави вкрай непослідовною. Технократичний підхід, спрямований на макроекономічну стабільність, таргетування інфляції та ринкове ціноутворення, зазвичай впроваджувався лише в моменти гострих криз, коли популістські методи вичерпували свій ресурс.

В 2004 році, через фальсифікацію президентських виборів утворилась Помаранчева революція, яка затвердила європейський вектор розвитку країни. Пізніше був сформований прозахідний уряд, який не зміг втримати підтримки до наступних виборів через внутрішні конфлікти, що відображалися і на економічній політиці. При прозахідному уряді нової сили зазнали реформи лібералізації економіки. Це дозволило залучити прямі інвестиції та серйозно покращити економічні показники країни, але на час цих реформ наклалась рецесія 2008 року, що в 2009 році поширилась з розвинутих країн до тих, чия ринкова економіка була в загрозовому стані. В цей же час, в обхід критики з боку президента, були укладені газові угоди з Росією, які передбачали усунення посередників в закупівлях газовими компаніями та встановлення Росією обсягів закупівель в обмін на зниження ціни.

Через невдалі результати попередньої влади, на наступних президентських виборах переміг проросійський кандидат. Економічна політика при його каденції супроводжувалась формальною підтримкою євроінтеграції та посиленням популістичних мір, в тому числі зниженням ціни на газ, які здебільшого реалізовувались завдяки «допомозі» з боку Росії. Втім, кримінал влади та повне нехтування національними інтересами спровокувало в 2013 році Революцію гідності, сутність та наслідки якої остаточно відхилили можливість орієнтації на Росію на політичному рівні. Що Помаранчева революція, що революція Гідності були суспільним затвердженням ціннісних орієнтирів населення, попри проблеми їх реалізації, та небажання зберігати традиційні інститути закріплені в корумпованій державі.

Реформи нового уряду мали дуже обмежений результат, а в економічній політиці залишились прояви популізму, але суспільство набуло політичної значимості, та не дозволяло політикуму відійти від зазначених цінностей, що

проявлялось в ініціації та закріпленні важливих інклюзивних інститутів, наприклад реформи НБУ, заснування антикорупційних органів та нетерпимості до олігархії.

Отже популізм проявлявся як в конкретних заходах що тимчасово полегшували життя, так і в риториці ринкової інтеграції що впроваджувалась доктринально, а не відповідно до економічних умов. Постійне апелювання ефективними кейсами інших країн, успіхом європейських цінностей та популярними гаслами неолібералізму ігнорувало аналіз реальних умов та цілей економічного розвитку України, та як наслідок реальних заходів до розвитку. Поступове виконання умов євроінтеграції з незначними змінами у характері економіки країни та часта критика нововведень доказують часткове ставлення до вступу в ЄС як до фіксованої винагороди у вигляді підвищення зарплат, збільшення прибутків від експорту та припливу інвестицій за рахунок довіри до ЄС. Проте таке ставлення немає нічого спільного з мотивацією у розвитку країни.

Сучасний етап, з огляду на наслідки повномасштабної збройної агресії Росії, формує нову реальність. У цих умовах класичне протиставлення орієнтиру та традиції трансформується. Виникає концепт воєнної та повоєнної економіки, де найвищим пріоритетом стає фізичне виживання держави, що безпосередньо спирається на національну стійкість, безпеку та солідарність.

Раніше зазначалося цинічне ставлення українських урядів до грантів від МВФ, як наслідок, виконання меморандумів з МВФ часто мало імітаційний характер: уряди виконували мінімум вимог для отримання траншу, після чого реформи гальмувалися під тиском внутрішніх популістських ідеологем, що стало довготривалою тенденцією. Скепсис щодо вимог МВФ залишається і досі, але тепер він обґрунтовується економічною недоцільністю зміни структури економіки за умов тиску ведення війни. Вступ до ЄС також більше не сприймається як ціль яку неодмінно треба досягти, мінімально виконуючи вимоги, неважливо чи розвивається економіка насправді. Зараз, через величезні ризики зумовлені війною, акцент на безпосередній економічній доцільності заходів та спроможності економіки продовжувати своє існування куди більший, ніж на обіцяних вигодах запропонованих програм.

Наявний стан характеризується внутрішнім компромісом інклюзивних та екстрактивних заходів, що продовжують унікальну економічну систему сформовану з початком повномасштабної війни, та компромісом з зовнішніми агентами. Цей стан зумовлено колосальною руйнацією інфраструктури та втратами людського капіталу, високою залежністю від міжнародної фінансової та матеріальної допомоги, та спробами інноваційних рішень загроз стабільності економіки та військових завдань. Зміна світової економічної політики у вигляді Корнуоллського консенсусу чітко накладається на український контекст. Перехід розвинутих країн до нового консенсусу легалізував повернення держави в економіку. В Україні державне залучення у розбудову критичних галузей промисловості, контроль стійкості ланцюгів постачання та захист глобальних благ, що є неодмінною складовою цієї оборонної війни, є безумовним пріоритетом. Це дає Україні вікно можливостей для проведення легітимної, прагматичної та національно орієнтованої економічної політики, де економіка задовольняє в першу чергу військові потреби, а міжнародна допомога ґрунтується на спільних інтересах. Хоча жорсткий контроль над ресурсами та об'єктивне посилення ролі держави в економіці загрожує ризиками ідеологічного відкату до неопатерналізму та надмірного етатизму (при забезпеченні короткострокової макроекономічної стабілізації та стримування популізму, часто продовжують нести в собі риси відірваної від реальності політики), в умовах воєнного руйнування та майбутньої післявоєнної відбудови держава де-факто змушена діяти як головний координатор, інвестор і замовник. Тим не менш можливості, пов'язані з безпрецедентним шансом на радикальне інституційне оновлення, що базуються на концепціях «відбудувати краще ніж було» та «знайти можливості інклюзивних рішень» мають перспективи на реалізацію. Застосування екстраординарних елементів в управлінні, що пропонувалося Є. Дрором, стає питанням національного виживання: здатність уряду до інноваційних, нешаблонних рішень та гнучкої адаптації має переважати над інертністю бюрократичного апарату.

Підсумовуючи аналіз ідеологічного впливу на формування економічної політики в Україні, можна констатувати, що цей процес не є лінійним рухом від

командної ідеології до ринкового прагматизму. Натомість спостерігається заплутана еволюція політичних та економічних інституцій орієнтири та цілі якої фіксуються у волевиявленні та завданні виживання.

Радянський ідеологічний спадок формував тривалий запит на патерналізм, що змушувало владу діяти в рамках електорального прагматизму, гальмуючи реформи. Рентоорієнтовані еліти використовували національні ідеологеми для маскуванню власних екстрактивних інтересів. Водночас, зовнішні ідеологічні вектори слугували необхідними зовнішніми якорями, що примушували державу до впровадження системних реформ навіть за відсутності внутрішньої політичної волі.

Сьогодні економічна політика України перебуває на етапі, коли ідеологія та прагматизм зливаються в єдиний безальтернативний вектор розвитку. Успіх української економічної моделі в довгостроковій перспективі залежатиме від здатності інститутів подолати популізм та його передумови, забезпечивши баланс між національними ідеологічними цінностями та жорстким макроекономічним і технологічним прагматизмом, де держава, спираючись на нові європейські цінності власного суспільства, виступає не гальмом, а архітектором та каталізатором ендогенного інноваційного зростання.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі дипломної роботи проведено ґрунтовний аналіз сучасних тенденцій та суперечностей, що виникають у процесі взаємодії ідеології та прагматизму в соціальному, політичному та національному вимірах економічної політики. Дослідження було спрямоване на виявлення розривів між теоретичними раціоналізаторськими моделями та практичним досвідом життєдіяльності суспільства, а також на осмислення специфіки формування економічного курсу України в умовах глобальних викликів та внутрішніх тенденцій.

На основі концепції «мефісу» Джеймса Скотта доведено, що фундаментальною суперечністю сучасного управління є конфлікт між локальним практичним знанням та універсальними раціоналістичними схемами. У межах

дослідження з'ясовано, що прагнення держави до тотального обліку та контролю через інструменти раціоналізації часто призводить до ігнорування специфічного контексту, що робить навіть найпродуманіші високомодерністські проекти неефективними або деструктивними. На прикладі теорії Ернадо де Сото показано, що успіх ліберальних реформ прямо залежить від включення реальних суспільних відносин у правове поле, а ігнорування «мертвого капіталу» та позаюрідичних практик у країнах, що розвиваються, лише поглиблює соціальну нерівність та скептицизм щодо державної політики.

Процес дослідження виявив, що сучасна економічна політика на міжнародній арені все більше відмежовується від чистої економічної доцільності, стаючи інструментом геополітичного маніпулювання. Аналіз еволюції глобальних консенсусів — від ринкового фундаменталізму Вашингтонського консенсусу до соціально орієнтованого Сантьягського та безпеково-центричного Корнуоллського — засвідчив поступове повернення прямої ролі держави як активного стратегічного гравця. Водночас деконструкція поглядів Дені Родріка дозволила зафіксувати розрив між політизованою нормативною економікою, що оперує догмами, та «мистецтвом економіки», яке потребує гнучкої експертизи та врахування конкретних умов застосування методів.

Особливу увагу в розділі приділено ідеологічним трансформаціям в Україні. Встановлено, що економічний транзит держави відбувався в умовах зіткнення радянської інституційної пам'яті з неоліберальними догмами, що призвело до формування «клітки норм» та рентоорієнтованого капіталізму. Доведено, що український прагматизм тривалий час редукувався до «електорального популізму» та «стратегії виживання», де формальна відданість європейським орієнтирам співіснувала з екстрактивними практиками олігархічних груп. Спираючись на праці В. М. Гейця, А. А. Чухна та О. Й. Пасхавера, обґрунтовано, що подолання інституційних пасток можливе лише через гармонізацію цінностей суспільства з правовими нормами та перехід до моделі ендогенно орієнтованого розвитку.

Результати дослідження свідчать, що повномасштабна війна стала точкою радикальної трансформації, де ідеологія національного виживання та жорсткий

економічний прагматизм злилися в єдиний вектор. Впровадження елементів Корнуоллського консенсусу в український контекст легалізує активну роль держави у відбудові критичної інфраструктури та стратегічних галузей промисловості й зумовлює окреме місце країни в геополітичному полі. Це створює історичне вікно можливостей для переходу від імітаційних реформ до реального інституційного оновлення, заснованого на інклюзивності та технологічній модернізації.

Таким чином, у третьому розділі підтверджено гіпотезу про те, що ефективність економічної політики визначається не стільки вірністю ідеологічним догмам, скільки здатністю держави інтегрувати практичний досвід у стратегічні плани розвитку. Сформульовані висновки демонструють, що майбутнє України залежить від побудови компетентного державного апарату, здатного поєднувати національні ідеологічні цінності з прагматичними вимогами воєнного та повоєнного часу, забезпечуючи перехід від стратегії виживання до стратегії інноваційного зростання.

ВИСНОВКИ

Проведене дипломне дослідження на тему «Взаємозв'язок ідеології та прагматизму у формуванні економічної політики» дозволило здійснити цілісну наукову реконструкцію процесу взаємодії теоретичних догм та практичних імперативів в управлінні господарськими системами. Сучасна економічна політика не може бути інтерпретована як суто раціональна діяльність, спрямована на максимізацію суспільного добробуту, оскільки вона перманентно розгортається в координатах напруженого змагання між ідеологічною нормалізацією та прагматичною адаптацією. Структура роботи, поділеної на три розділи, за характером відповідає трьом проявам економіки, описаним Дж. Н. Кейнсом, а саме нормативна, позитивна та практична. В першому розділі розкривається деконструкція усталеної дихотомії між «об'єктивною наукою» та «суб'єктивною ідеологією», що дозволило концептуалізувати ідеологію як специфічну когнітивну рамку, яка санкціонує політичні рішення та формує уявлення про «нормальність» господарських відносин.

На теоретико-методологічному етапі дослідження було встановлено, що ідеологія в економічній сфері функціонує як розширена наукова школа, чії претензії виходять за межі академічного дискурсу та спрямовані на консолідацію суспільних знань навколо певних ціннісних орієнтирів. Водночас прагматизм було визначено як метод, що підпорядковує істинність знання його практичній ефективності, орієнтуючи суб'єкта на формування адаптивних звичок. Ключовим результатом цього етапу стало засвідчення того, що економічна теорія, прагнучи до внутрішньої самопослідовності, неминуче впадає в стан «таксономічного розриву», описаного Дж. Е. Кернсом як статус «гіпотетичної науки». Це призводить до того, що складні математичні моделі, які мали б слугувати інструментами аналізу, перетворюються на ідеологічні догми, що ігнорують живу тканину соціальної реальності та просторову специфіку господарювання.

Історична генеза цього процесу, проаналізована в роботі, унаочнила глибокий зв'язок між етичними установками та формуванням капіталістичних інститутів. На думку М. Вебера та Й. Шумпетера раціоналізація економічного

життя мала культурне та схоластичне коріння. Протестантська етика, трансформувавши працю у «покликання», створила антропологічний тип раціонального суб'єкта, чия діяльність була спрямована на підтвердження власної богообраності через комерційний успіх. Саламанкська школа, у свою чергу, здійснила першу спробу моральної легітимізації ринкових категорій, заклавши підвалини суб'єктивної теорії вартості. На основі цього аналізу можна стверджувати, що капіталістичний світогляд спочатку виник як відповідь на прагматичну потребу в розширенні господарської свободи, проте з часом він сам перетворилася на жорстку догматичну систему, який почав диктувати умови реальності, а не відображати їх.

Еволюція анімістичних передумов науки від фізіократів до класичної школи А. Сміта і маржиналістського синтезу А. Маршалла продемонструвала поступову втрату «людського виміру» в економіці. Під впливом утилітаризму Дж. Бентама економічна людина була редукована до «калькулятора задоволень», що дозволило науці перейти до кількісного аналізу масових даних, але водночас позбавило її здатності розуміти ірраціональні та соціокультурні стимули поведінки, редукуючи їх до ускладнення математичного вираження. Кейнсіанський розворот, спровокований Великою депресією, був передусім актом порятунку системи від морально апелюваних догматів науки та політичного поля, проте в процесі свого поширення він також зазнав ідеологізації, ставши універсальним інструментом державного втручання, що часто ігнорував ринкові стимули. Подальше утвердження неолібералізму та Вашингтонського консенсусу в 1980-х роках сформувало бачення ринкового фундаменталізму, який, апелюючи до «універсальних законів», призвів до деструктивних наслідків у країнах, що розвиваються.

В другому розділі наводиться опис та аналіз ідеологічних стратегій, та їхнього прояву. Аналізуючи сучасні типи економічних ідеологій, найбільш небезпечним проявом догматизму є «високомодерністські теорії», які базуються на радикальній вірі в технократичне проектування суспільства. Такі проекти, як масова лібералізація в умовах відсутності інституційної інфраструктури, часто

ведуть до культурних та мікроекономічних розривів, як накопичення «мертвого капіталу» та формування «інституційних пасток». Аналіз догматизму проведено на основі прикладу неоліберальної експансії. За результатами, було висвітлено погляди Д. Родріка щодо сутності економічної науки та ролі економіста, за якими висновки не повинні заходити далі ніж аналізовані умови.

Окрему увагу в роботі було приділено мікроструктурним механізмам формування політики, зокрема стратегічному делегуванню. Використовуючи підхід І. Гоффмана виявлено, що бюрократичний апарат часто використовує ідеологію як засіб «командного відіграшу», де демонстрація статусу та ідеальність ролі стають важливішими за реальну ефективність дій. Встановлено конфлікт між раціонально-всеосяжним «методом коріння» та реальним «методом гілок» Ч. Ліндблома, за яким управлінці діють через послідовні обмежені порівняння. Для подолання інерції такої системи необхідно впроваджувати «модель оптимального рішення» Є. Дрора, яка включає екстрараціональні елементи — творчість, інновації та індивідуальну компетентність управлінців. При цьому доцільним поглибленням теорії оптимальних рішень є зауваження роботи Ф. Кюдланда та Е. Прескотта, що в умовах стабільності жорсткі правила є ефективнішими за постійну спекулятивну дискрецію, оскільки вони формують чіткі очікування у акторів ринку.

В третьому розділі досліджено практичні умови застосування економічних знань, що проявляються у можливостях та обмеженнях на соціальному, політичному та національному рівнях. На соціальному рівні виявлено розрив еволюції раціоналістичних методів та їхнього взаємозв'язку з прагматичними звичками між індивідами, суспільствами та державою.

Дослідження підтвердило, що прагматична політика розвитку повинна базуватися не на імпорті моделей, а на врахуванні місцевого «мефісу» — практичного знання громад, яке часто вступає в суперечність з універсальними державними стандартами. Це дозволяє стверджувати, що успішність реформ залежить не від точності математичних розрахунків, а від інклюзивності політичних та економічних інститутів, які дозволяють залучати широкі верстви населення до легітимної господарської діяльності.

На політичному рівні зазначено адаптацію економічних ідей під політичні заходи держави, та як результат розділ академічної середи на політично активну і політично пасивну. Діяльність в сфері економічної політики та управління повинна послуговуватись принципами «мистецтва економіки», тобто закріплення продуктивних принципів, покращуючи гнучкість панівної парадигми, та експериментування, будучи цілковито залученим у процес. На противагу цьому, реальне становище дискурсу та управлінських рішень відображає прихильність загальнодержавної воли до влади, що проявляється в геополітичних причинах зміни економічних консенсусів.

Досвід трансформації економічної політики в Україні, як країни що розвивається, став яскравою ілюстрацією згубних наслідків зіткнення радянського високого модернізму з неоліберальним консенсусом. Головною перешкодою на шляху реформ стала не помилковість західних рецептів, а їх невідповідність українській «клітці норм» та інституційній інерції. Протягом десятиліть прагматизм в Україні був редукований до рівня «електорального популізму» та рентоорієнтованого капіталізму, де ідеологія «захисту вітчизняного виробника» використовувалася олігархічними групами для маскування власних екстрактивних інтересів. Аналіз праць В. М. Гейця, А. А. Чухна та О. Й. Пасхавера дозволив обґрунтувати необхідність переходу до моделі ендогенно орієнтованого розвитку, яка б базувалася на посиленні стратегічної ролі держави як координатора інклюзивних змін.

Сучасна ситуація, спричинена повномасштабною збройною агресією, радикально змінила баланс між ідеологією та прагматизмом. Україна перейшла до моделі воєнної економіки, де найвищим пріоритетом став жорсткий прагматизм виживання, поєднаний з ідеологією національної стійкості. Глобальний перехід від Вашингтонського до Корнуоллського консенсусу, який легітимізує активну роль держави в промисловій політиці та безпеці, відкриває для України унікальне «вікно можливостей». Це дозволяє відійти від імітаційних реформ і побудувати суб'єктну економічну стратегію, засновану на технологічних інноваціях та інклюзивних інститутах. За результатами дослідження стверджується, що сучасна економічна

політика України має базуватися на принципах «логічного інкременталізму», де стратегія гнучко коригується в процесі дії, спираючись на компетентність та довіру.

У заключному підсумку можна констатувати, що взаємозв'язок ідеології та прагматизму є динамічним процесом взаємодоповнення, а не виключення. Ідеологія надає системі ціннісну орієнтацію та мобілізаційний потенціал, тоді як прагматизм забезпечує її адаптивність та життєздатність в умовах кризи. Головні обмеження полягають в історичному посиленні розриву між системою та її складовими. Розвиток раціоналізації та інструментів державного управління що проявився в таксономічній науці, капіталістичному укладі та продукуванні державного контролю кумулятивно, підтримуючи один одного, відмежовується від місцевих практик та передумов економічної діяльності. Інституційний розвиток повинен полягати в пріоритеті на легку змінність ідеологічних парадигм при збереженні актуальних практик. Економічна політика повинна будуватись на трьох принципах: знання, що має визначенні обмеження та можливість використовуватись екстрараціонально; акцент на індивідуальних передумовах економічної діяльності та свободі мейфісу; мотивація до реалізації себе в індивідуальній та суспільній дії.

Майбутнє української економічної політики залежить від здатності подолати популістський догматизм на користь професійної компетентності та інституційної розбудови з визначеними умовами та цілями економічної політики. Економіка — це не лише простір цифр та контролю, а передусім «мистецтво економіки» впроваджувати ефективні заходи за визначених умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Popper K. *The Logic of Scientific Discovery*. Taylor & Francis, 2002. 544 p.
2. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія / пер. з англ. В. Ружицький, П. Таращук. *Основи*, 1995. 528 с.
3. Foucault P.-M. *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. Taylor & Francis, 2001. 448 p.
4. Кун Т. Структура наукових революцій. Port-Royal, 2001. 228 с.
5. Schumpeter J. Science and Ideology. *The American Economic Review*. 1949. Vol. 39, № 2. P. 346–359. URL: <http://www.jstor.org/stable/1812737>.
6. Zizek S. *The Sublime Object of Ideology*. Verso Books, 2008. 304 p.
7. Г'юм Д. Трактат про людську природу / ред. Е. Моссерн ; пер. з англ. П. Насада. *Всесвіт*, 2003. 551 с.
8. Джеймс В. Прагматизм / пер. з англ. П. Насада. *Альтернативи*, 2000. 144 с.
9. Ніцше Ф. Повне зібрання творів. – Том 6. Людське, надто людське: Книга для вільних умів : монографія / пер. з нім. К. Котюк. *Астролябія*, 2012. 408 с.
10. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / пер. з нім. О. Погорілий. *Наш Формат*, 2018. 216 с.
11. Shumpeter J. *History of Economic Analysis*. Taylor & Francis, 1987. 1308 p.
12. Jedwab R., Johnson N. D., Koyama M. The Little Divergence. *American Economic Association*. URL: <https://www.aeaweb.org/research/charts/black-death-economic-impact-divergence>.
13. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / пер. з фр. О. Хома. Port-Royal, 2001. 349 с.
14. Veblen T. The Preconceptions of Economic Science (I). *The Quarterly Journal of Economics*. 1899. Vol. 13 № 2. P. 121–150. URL: <https://doi.org/10.2307/1882197>.
15. Veblen T. The Preconceptions of Economic Science (II). *The Quarterly Journal of Economics*. 1899. Vol. 13 № 4. P. 396–426. URL: <https://doi.org/10.2307/1883645>.
16. Veblen T. The Preconceptions of Economic Science (III). *The Quarterly Journal of Economics*. 1900. Vol. 14 № 2. P. 240–269. URL: <https://doi.org/10.2307/1883770>.
17. Райнерт Е. Як багаті країни стали багатими... І чому бідні країни залишаються бідними. *Саміт — книга*, 2019. 416 с.
18. Кернс Дж. Э. Основные принципы политической экономии. – ценность. – международная торговля. / ред. М. Щепкинъ ; пер. з англ. М. И. Туганъ-Барановський. 11-те вид. Типо-лит, 1897. 402 с.
19. Rodrik D. *Economics Rules: Why Economics Works, When It Fails, and How To Tell The Difference*. Oxford University Press, 2016. 268 p.
20. Keynes J. M. The End of laissez-faire. *Collected Writings*. 1926. Vol. 9. P. 272–294. URL: <https://share.google/8lhJxzZo2lQaonsxf>.
21. фон Гаек Ф. Шлях до рабства / пер. з англ. С. Рачинський. *Наш Формат*, 2021. 208 с.

22. U.S. Bureau of Labor Statistics, Unemployment Rate [UNRATE], retrieved from FRED, Federal Reserve Bank of St. Louis; <https://fred.stlouisfed.org/series/UNRATE>.
23. Federal Reserve Bank of Atlanta, Sticky Price Consumer Price Index less Food and Energy [CORESTICKM159SFRBATL], retrieved from FRED, Federal Reserve Bank of St. Louis; <https://fred.stlouisfed.org/series/CORESTICKM159SFRBATL>.
24. Keynes J. N. *The Scope and Method of Political Economy*. Books with Buzz, 2011. 376 p.
25. Scott J. *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. Yale University Press, 2019. 464 p.
26. Krugman P. *End This Depression Now!*. W. W. Norton & Company, 2012. 288 p.
27. Jorgensen M. W., Phillips L. *Discourse Analysis as Theory and Method*. SAGE, 1999. 230 p.
28. Fukuyama F. The End of History?. *The National Interest*. 1989. № 16. P. 3–18. URL: <https://www.jstor.org/stable/24027184>.
29. Williamson J. What Washington Means by Policy Reform. *Peterson Institute for International Economics*. URL: <https://www.piie.com/commentary/speeches-papers/what-washington-means-policy-reform>.
30. Easterly W. The Ideology of Development. *Foreign Policy magazine*. 2007.
31. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар / пер. з англ. А. Іщенко. Києво — Могил. акад., 2003. 252 с.
32. Ocampo J. The Latin American Debt Crisis in Historical Perspective. In: Stiglitz, J.E., Neymann, D. (eds): *Life After Debt. International Economic Association Series*. 2014. P. 87–115. URL: https://doi.org/10.1057/9781137411488_4.
33. де Сото Е. Загадка капіталу. Чому капіталізм перемагає на Заході і ніде більше / пер. з англ. М. Климчук. Наш Формат, 2023. 332 с.
34. Mankiw G. News Flash: Economists Agree. *Greg Mankiw's Blog*. URL: <https://gregmankiw.blogspot.com/2009/02/news-flash-economists-agree.html>.
35. Goffman E. *The Presentation of Self in Everyday Life*. Penguin, 2022. 272 p.
36. Doherty M. After Irony. *Dissent Magazine*. URL: <https://dissentmagazine.org/article/after-irony-affect-theory-emotional-labor-review/>.
37. Lindblom C. The Science of 'Muddling Through.'. *Public Administration Review*. 1959. Vol. 19, no. 2. P. 79–88. URL: <https://doi.org/10.2307/973677>.
38. Dror Y. Muddling Through — "Science" or Inertia?. *Public Administration Review*. 1964. Vol. 24, no. 3. P. 153–157. URL: <https://doi.org/10.2307/973640>.
39. Nelson R. R., Winter S. G. *An evolutionary theory of economic change*. Harvard University Press, 1982. 454 p.
40. Prescott E. C., Kydland F. E. Rules Rather than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans. *Journal of Political Economy*. 1977. Vol. 85, no. 3. P. 473–491. URL: <http://www.jstor.org/stable/1830193>.

41. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають. Походження влади, багатства і бідності / пер. з англ. О. Дем'янчук. Наш Формат, 2021. 440 с.
42. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Вузкий коридор. Держави, суспільства і доля свободи / пер. з англ. Г. Шпак. Наш Формат, 2022. 520 с.
43. United States. Bureau of the Census. Historical statistics of the United States, colonial times to 1970. Bicentennial edition, Part 2. Washington: U.S. Dept. of Commerce, Bureau of the Census, 1975.
44. Todaro M., Smith S. Economic Development. Pearson Education, 2020. 925 p.
45. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку : монографія. Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2009. 864 с.
46. Чухно А. А., Юхименко П. І., Леоненко П. М. Сучасні економічні теорії / ред. А. А. Чухно. Знання, 2007. 878 с.
47. Аслунд А. Україна: що пішло не так і як це виправити / пер. з англ. Ю. Кузьменко та ін. Києво-Могилянська акад., 2016. 294 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Апробація результатів дослідження

Щербаков Д. В. Хибні уявлення про економічне процвітання України або в чому помилився Фукуяма / Щербаков Д. В. // Актуальні соціально-економічні проблеми в умовах невизначеності: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, 18 квітня 2025 р. / Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія", Кафедра економічної теорії. Київ: НаУКМА, 2025. С. 161-165.

<https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/34341>